

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

TOIMKOND: J. AAVIK, A. R. CEDERBERG,
M. J. EISEN, O. LOORITS, J. LUIGA, J. MARK,
J. MÄGISTE, E. NURM, A. SAARESTE, FR. TUGLAS

TEGEV TOIMETAJA J. V. VESKI

KAHEKÜMNE-ESIMENE AASTAKÄIK
1927

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1927

XXI AASTAKÄIK

№ 12

Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade (1637—1927).

5

B. Vormi- ja tuletusõpetused eestikeelseis eesti keeleõpetusis.

Kuigi võõrkeelsete eesti grammatikate ilmunis-vahemaa on ligikaudu viis korda pikem eestikeelsete omast, on senini ilmunud eestikeelsete eesti keeleõpetuste arv ometi mitu korda suurem võõrkeelisel ilmunuist. Seda on tinginud järk-järgult suurenev eesti keele teaduslik uurimine, keeleuudendus, eesti koolid j. m. Vastavalt eesti kirjakeele kiirele kujunemisele ning arenemisele ja eesti keele õpetuse suurenemisele eesti koolides on pidanud eesti grammatikud välja andma oma keeleõpetusi uutes täiendatud trükkides. Seepärast ei saa piirduda järgnevas ülevaates ainult eestikeelsete vormi- ja tuletusõpetuste käsitleluga vastavate grammatikate esimeste trükkide alusel, vaid tuleb esitella täiendavaid põoni ka sama autori uuemaist väljaandeist. Eestikeelseis sõnaõpetusis tuleb jälgida keelendite ja nende reeglite kõrval eestikeelseid grammatilisi oskussõnu ja ainekäsitluse meetodilist külge, eriti kooligrammatikate puhul.

Ülevaate hõlbustamiseks eritlen eestikeelsed grammatikad kahte rühma: 1) sõnaõpetused vanemais eestikeelseis (M. Veske, K. A. Hermann'i, H. Einer'i, J. Jõgever'i, H. Põllu j. t.) grammatikais; 2) vormi- ja tuletusõpetuslik osa uuemais (K. Leetberg'i, O. Loorits'a, E. Muugi) eesti keeleõpetusis ja Joh. Aavik'u, J. V. Veski, A. Saareste ja L. Kettunen'i vastavais keeleõpetuslikes töis.

1. Sõnaõpetused vanemais eestikeelseis eesti grammatikais.

Asudes eestikeelsete eesti grammatikate vaatlusele ei saa mööda minnes nimetamata jätta O. Jannau, väikest

eesti- ning saksakeelset keeleõpetust. O. A. v. Jannau „Lühike Kramatika“ (ilmunud Tartus 1863) käsitleb peamiselt saksa keelt, kuna „maa keele“ kohta leidub seal ainult üksikuid märkmeid.

Näiteks:

„Maa keele“ peafõna muutmisest
Ühhest.

Esim.	muutm.	aasta, ramat ...
Teine	"	aasta, ramato ...
Kolm.	"	aastal, ramatul ...
Nelj.	"	aastat, ramatut ...
Wie.	"	aastast, ramatust ...

Mitmist.

Esim.	muutm.	Uastad, ramatud ...
Teine	"	Uastade, ramatude ...
Kolm.	"	Uastadel, ramatudel ...
Nelj.	"	Uastaid, ramatuid ...
Wie.	"	Uastadest, ramatudest ... (lk. 20, 21).

„Igga ühhest aafõnnast võib maa keeles — peafõnna teha ...: õppetama, õppetamine ... laupelda, laupleja“ (lk. 61).

Jannau grammatika ei paku midagi uut, vaid esitab „maa keeles“ mõningaid vihjeid eesti keele kohta Hupel'i grammatika järgi.

Esimese eestikeelse eesti grammatika dr. M. Veske „Eesti keele healte õpetus'e“¹⁾ järgi (Tartus, 1879) leidub eestis 16 käänet: nominatiiv: kes? genitiiv: kelle? akkusatiiv: kelle? „hobuse, hobused“; infinitiiv ehk partitiiv: keda? inessiiv, elatiiv, illatiiv, adessiiv, ablatiiv, allatiiv, abesiiv ehk karitatiiv, translatiiv ehk faktiiv, essiiv, komitatiiv, terminatiiv, instruktiiv: „kudaviisi?... paigu, keel-i“ (lk. 59, 60). Noomenid jagunevad kuude deklinatsiooni. Näiteks väljavõtteid käändkonnist:

I II III IV V VI

„Üksikus.

Nom.	puū	linn	pal't	lauul	teel	rifas
Gen.	puū	linna	palgi	lauulu	teele	riffa
Infin.	puū-d	linna	palft	lauulu	teel-t	rifas-t
Allat.	puu-le	linna-le	palgi-le	lauulu-le	teele-le	riffa-lle"

1) M. Veske keeleõpetuse peaküsimus — kolm pikkusejärku — kul
häälikuõpetuslik nähtus jääb käesolevas ülevaates käsitlemata.

„Paljus.

Nom.	puu-d	linna-d	palgi-d	laulu-d
Gen.	puu-de (pu-i-e)	linna-de	palti-de	lauulu-de
Infin.	pu-ii-d	linna	pal'fa	lauulu-fi-d
Illat.	puu-de-sse	linna-de-sse	palti-de-sse	lauulude-sse

V

VI

feele-d	riffa-d
feel-te	riffa-s-te (riffa-te)
feel-i	riffa-i-d
feel-te-sse	riffa-s-te-sse" (lk. 60—61).

Esimesse deklinatsiooni on liigitatud ühesilbised tüved viimasesse kahesilbiseks lühenenud ja nelja vahemisse kahesilbised tüved (II-se — a-tüved; III-sse — i-tüved; IV-sse — u-tüved; V-sse — e-tüved). Kahesilbiste tüvede jaotus käändkondadesse tüvehääliku järgi pole küllalt otsustarbekohane, sest erinevaist tüüpidest sõnad langevad ühte deklinatsiooni. Näiteks: V-as deklinatsioonis esinevad tüüp keel'e kõrval sõnad: „järw, jõgi“ jne. Deklinatsioonide harutlemisel käsitleb Veske arvustavalt eelmisi grammatikaid (E. Ahrens, F. Wiedemann), eriti pl. genit. kujundamist sg. infinitiivist kahesilbistes e-tüvedes. Et neis tüvedes sg. infinitiiv („tuult, lõit, naist, lätt“) on „lõmas healte järgus“, pl. genitiiv (tuulte, lõite, naiste, lätte“) aga „pehmes healte järgus“, ei saa pooldada M. Veske nende tüvede puhul F. Wiedemanni ja J. Hurda väiteid, et pl. gen. kujundatakse sg. infinitiivist.

Põrdsõnal eraldab M. Veske järgnevad moodused, ajad ja verbaalnoomenid:

„Actiw... ehk tegewik“ .. „raiub“; „passiw... ehk tehtawik“ .. „raiuti“.

Kõneviisid: „Indicatiw, ... näitaja (ehk kindel) kõnewiis“: „paranda-fi-n“; „Optatiw, soovimise kõneviis“ ... „faa-gu“, „paranda-gu“; „föö-da-gu“; „Conditional... tingimise kõnewiis“ .. „paranda-tsi-n“; „Imperatiw, käskmise kõnewiis“ ... „tule“.

Ajad: „Präsens..., olewik“ ... „föö-n“ ... „tähen-dab ka tulewikku“ ...

„Präteritum... minewik“ ... „föö-i-n, paranda-ti“.

Verbaalnoomenid: „Substantiw I“ ... „annda, töuusta“ ... „Substantiw II“ ... „paanne-s“, „Subst. III“ ... „faa-ma“ ... „föö-da-ma“; „Subst. IV“ ... „faa-mine“.

„Adjectiw I“ ... „tule-w“ ... „joõ-da-w“; „Adj. II“ ... „saanud“ ... „parrn-dud“ (lk. 71—73).

Pöördkondadesse jaotatakse verbe deklinatsioonide analoogial: I konj.: „joõn, käiin“; II konj.: „oõtan, kannan“; III konj.: „otõin, räägin“; IV konj.: „istun, kii-gun“; V konj.: „tulen, wõitõlen, näen“; VI konj.: „wiõtan, arwan“ (vt. lk. 73—79).

Pikemalt käsitletakse sõnatüve sisemuutusi erivormides, selgitades neid muutusi häälikulooliselt soome keele, eesti murrete ja vanema kirjanduse abil. Näiteks M. Veske järgi: „Mõne saja aasta eest oli genitiwi lõpp „-n“ veel pruugitaw;... H. Stahl'i raamatus 1632 sõmen aja“ (lk. 83). „Ajasaõna präsensi paljuse lõpp-me oli enne -mme nagu nüidgi veel Soome keeles ja Wiru rannas, sellepärast nõuab tema... pehmet muutust;.. anname, pühime“ (lk. 84).

Sellega esineb M. Veske eesti käänd- ja pöördvormide ajaloo esimese põhjendajana ja sõnavormide sisemuutuste asjatundliku jälgijana. Peale selle on Veske esimesena tähistanud kirjas kolmanda wälte vorme („rahhwad, saan, laii“ jne.).

„„Kündja“ Eesti keeleõpetus“ („nenda kui Eesti-keelt Rest-Eestimaal räägitakse“, E. Ahrens'i ja Dr. F. J. Wiedemann'i järel wälja annud J. Rebocat, Tartus ja Riias 1884)“, eriti ta vormi- ja tuletusõpetus, on lühendatud eestikeelne wäljaanne dr. F. J. Wiedemann'i eesti keele grammatikast.

„Kündja“ sõnaõpetuses (õigemini vormiõpetuses) käsitletakse (lk. 1—79):

„1. Süüsaõna: aha! fäh! hurraa! ail oi! appi! tere! ptiil! aitumä!..“

„2. Sidemesõna: ja, aga, kas — wõi; mida enam — seda enam; wõi nenda...“

„3. Nimesõna: 1) Inimesõna: mina, sina, tema...; 2) Tagasiõna: ise; 3) Päranduseõna: ta: minu, sinu...; 4) Senna näitaw: see, sinane, fama“... jne.

„4. Teusõna: kindel wiis. Praegune aeg: palun, wiõtan... Minew aeg: pühkõsin, olin... Ein-gimise- ehk soowimisewiis: palutõsin, heidatõsin... Rääkimisewiis: sõõ, palugu... Teunimesõna. Otsatumuude: wõtata... Ruskõhtamuude: püh-tima... Tegemisemuude: palumine... Tegija-muude: sõõja... Tehesmuude: paludes... Tegewmuude: olew...“ jne.

„5. Teufdrwasfõna: alles, ammu, hoopis, wiltu, ommeti...“

„6. Nime- ja omadufesõna muutmine: Nime- tufemuude (puu kaswab), pärandufemuude (mõis- niku põllud), otsatumuude (west), kustumuude (hädas), kustohtamuude (külasse), kustumuude (südamest), kellelmuude (rinnal), kellelemuude (jalule), kel- leltmuude (kallimalt) ja kelleksmuude (hapuks).“

„7. Omadufesõna tõstmine: jäme jämeda jäme- dam, laps lapssem.“

„8. Seisufõnad: tee ääres, õõ kaupa, pärast mind...“

„9. Arufõna. 1) Peaarud (üks, tuhat). 2) Rea- arud (kolmas, sajandes).“

„Sõnafünnituses“ (tuletusõpetuses) esitatakse (lk. 103—109):

1) „Araarutamise läbi sünnitatud a) Nime- ja omadufesõnu (sõök, palaw, wõsadi, haiglane) ja b) Teufdrwasfõnu (uurakil, kummuli)“; 2) „Kokku- panemise“ abil tuletatud liitsõnu („patustpõrja, kõitsugune, kõrwaga, otsegu, sedak, sestap“).

„Kündja“ eesti keeleõpetus väärib tähelepanu omapä- rase eestikeelse grammatilise terminoloogia ja mittehariliku sõnaliikide järjestuse tõttu.

Dr. K. A. Hermann'i „Eesti keele Gramma- tik'as“, Tartus 1884, käsitellakse esmakordselt eesti keeles põhjalikumalt eesti sõnaõpetust (vormiõpetust), millest vaatleme allpool tähtsamaid jooni.

Eestis on ühesilbised (öö, tee) ja kahesilbised (kala, haaw) juured; juured moodustavad liittüved („juma“ ja „la“ = tüve „jumal“), juur aga lihttüve („ela“). „Kõik Eesti keele sõnad langewad järgmistesse üheksasse jalku: 1) Nimesõna: Süri, elajas... 2) Omadufesõna: hää... 3) Ufesõna: mina, kumb... 4) Arwufõna: üks, kolmas... 5) Ujasõna: tegema, kiskuma... 6) Määrasõna: ilusasti... 7) Ees- ja tagasõna: enne.. 8) Side sõna: ja, ehk... 9) Hüüdsõna: oh...“

„Sõnade muutmine... on neljasugune: 1) Painuta- mine (esimene paine: paiga, kuulsa; teine paine: paika, kuu- lus¹⁾); 2) käänamine; 3) wõrdlemine ja 4) pööramine.“

1) Esimeses paindes on: noomeneist sg. genitiivi vormid: paja, nälja, ratta, kartsa; verbidest prees. sg.: woolab, naeran, otsin; teises paindes: noomeneist sg. part. ja nom. leppa, kapsas; verbi- dest -da inf. mäslata, küttida.

Nimisõnad jagunevad: 1) nähtavad: a. pärisnimed („Emajõgi“), b. sugunimed („leht“), c. kogunimed („vald“), d. ivanimed („Iim“); 2) mõteldavad („ingel, armastus“).

Asesõnu liigitatakse kuude jakku: 1) isikulised („ta, nad“), 2) enesekohalised („ise, oma“), 3) näitavad („see, too“), 4) siduvad („kes“), 5) küsivad („miksugune?“) ja 6) umbarvulised („mõningas“).

Arvsõnad jagunevad viide rühma: 1) põhiarvud, 2) kordarvud, 3) murdarvud, 4) hindarvud („üheline“) ja 5) määrarvud („kahetse“) (lk. 31).

Noomenid käänduvad kahes arvus — „ainfus, mitmus“ — ja 15 käandes: „nimetaw, ofastaw, sihitaw, omastaw, siisseütlem, seesütlem, feestütlem, alaleütlem, alalütlem, alaltütlem, ilmaütlem, kaasaütlem, rajaw, saaw ja olem.“ Käänmisel korraldatakse noomenid kümnesse käänatusse (lk. 43—85).

I käänatusse kuuluvad „kahesilbised sõnad, tüvi esimesel järgul...“: „1. küla, sõna; 2. sõda; 3. tubu, mägi; 4. herra, ime; 5. meri, 6. mesi.“

II käänatusse — „kahesilbised tüvid, mis puhtalt alati teisel järgul“: „1. haaw, kann; 2. lepp, wabadit; 3. hoop, 4. tahi, 5. härg, 6. wald, 7. hiiud.“

III käänatuses: „sõna tüvi on ühesilbiline“: „1. tü, 2. maa.“

IV käänatuses: „tüvi on kahesilbiline, aga ains. . . nim. . . ains. ja mitm. ofast. . . langeb tüvi . . . -häälil e-ära“: „1. keel, kaas; 2. õrs, wars; 3. hõis, õis.“

V käänatuses: „mitmesilbised sõnad, mille tüvi ains. omastavas leida on“: „1. jumal, ilus; 2. paluja, õnnetu; 3. aasta, helde.“

VI käänatus: „Sõnad -e-lõpuga; ains. omastaw . . . alati kolmandal pilluse j...“: „1. hoone, laine; 2. ripe, mõte; 3. kaabe, täide; 4. wanne, 5. kääne.“

VII käänatus: „terve silp -da, -me, -ne on ains. nimet . . . ära fulunud...“: „1. hõbe, kolmas; 2. ase, iste, liige.“

VIII käänatus: „Sõnad, mille lõpp ainsuse nimetavas -a-s; -s langeb . . . teistes käänetes koguni ära . . .“: „1. kari- kas, 2. wõdras, oinas; 3. rikas, 4. saabas, 5. hammas, 6. puhas.“

IX käänatus: „Sõnad, mille viimse tähe eest ain. . . nim . . . a, e, i, u teistes käänetes ära langeb . . .“: „1. waa- gen, 2. katal, 3. sammal, 4. põial.“

X käänatuS: „Sõnad, mille tüwi lõpp -se“: „1. harjus, 2. kogudus, 3. sulane, 4. imeline.“

„Armusõna“ (liitarvude) „käänamises“ väljavõtteid: „Kui pidad arvude read on kokku ütelda, saavad üksi kats wiimast arvu käände lõpud, ja kõik eeskäijad arvud on nimetava näol.“

„Nmt. kolm sada kats kümme kahetsa“

„Sstl. kolm sada kahte kümnesse kahetsasse“

„Sstl. kolm sada kaheS kümnes kahetsas“ (lk. 91).

Omadussõnade võrdlemisel tarvitatakse kolme võrret: „algwõrre: ilus, puhas, noor“...; „wõrrelwõrre: ilusam, puhtam, noorem, jämedam“...; „üliwõrre: kõige ilusam, kõige puhtam...“ (lk. 92).

„Kõik ajasõnad jagatakse“...: 1) „sihilised: palun, tänan, korjan, hoian“; 2) „olulised ajasõnad: käin, olen, kašwan...“

„Ajasõna pööramise juures on“: 1) „jaatam ja eitam kõne (palun, ei palu); 2) tegewik ja tehtawik (palub, palutakse); 3) neli (ehk kuus) kõnewiisi: kindel t. (palun, palusin), kahtlew t. (palusin, oleksin palunud), käskiw t. (palu, palugu), nimetaw t. (paluma, lahtuda), soowkõne (nemad palugu), ebatõhene t. (sina paluda); 4) kats arwu; 5) kolm pööret (1. p. palun, palume; 2. p. palud, palute...); 6) kolm pääaega: olewik, minewik, tulewik ja 7) kuus kaasaega: täisminewik, enneminewik, tulewiku minewik (saan palunud), minewiku tulewik (sain tänanud), täisminewiku tulewik (olen saanud paluma), enneminewiku tulewik (olin saanud paluma)“ (vrd. lk. 97—104).

„Ajasõnad“ koondatakse seitsmesse pööratusse:

I pööratuS: „Tüwi ja selle lõpu täishääliku wahel seisab terge umbhäälik esim. . . pikkuse järgus“: „1. tänama, 2. šiduma, 3. pidama, pesema.“

II pööratuS: „Rahesilbised lihttüwid . . . , mille tüwi lõpu täishäälik on t ehk u“: „1. hoolin, kiunun; 2. klopim, 3. kaabin, 4. lõnnin, 5. kifun, nühin.“

III pööratuS „õna tüwi on ühesilbine . . .“: „kain, joon, jään . . .“

IV pööratuS: „Rahesilbised lihttüwid . . . , mille tüwi otsa täishäälik on a ehk e“: „1. kaštan, kuulen; 2. jätan, 3. joodan, 4. annan, 5. hüüan.“

V pööratuS: „Rahesilbised kolme- ja enamsilbised lihttüwiga ajasõnad, mille tüwides . . . painutamist ei ole“: „1. armaštan, 2. juurdun, algan, hülgan.“

VI pööratus: „Kahesilbised kahe paindega liitümid“:
„1. haawan, 2. hüppan, 3. ootan, 4. maldan, 5. kargan, ohkan.“

VII. „Kahesilbised kahe paindega -ele- lõpuga liitümid“:
„1. haawlen, 2. taplen, 3. hooplen, 4. õmbien, 5. riidlen.“

K. A. Hermann'i grammatikas on tähistamist leidnud esimest korda suurem hulk tänaseni tarvitusel olevaid eestikeelseid grammatilisi oskussõnu. Käänatuste ja pööratuste liigitamisel on silmas peetud nii tüvede paindumist kui ka nende lõpphäälikuid, mis on soodustanud eritüübiliste sõnade koondamist erikäänatustesse ja -pööratustesse. Selle juures on mindud, eriti käänatuste puhul, liiga üksikasjadele, näiteks: kahesilbilisteks lühinenuid käsitletakse kolmes (VI, VIII ja IX) käänatuses. Hermann'i grammatika suuremaid puudusi on: tüve liigitamises juurteks (tüvil „inimese“ on kolm juurt: „ini“, „me“ ja „se“) ja verbide ülearustes aegades (tulewik, tulewiku minewik jne.).

Hermann'i keeleõpetus — meie esimene kooligrammatika — rajaneb meetodiliselt deduktsioonil. Iga keelelise nähtuse vaatlusel esitletakse enne seletusi ja reegel, selle järgi alles vastavaid näiteid. Grammatikas antud näidete ülevaatlikkust ja ilmekust tõstab nende üksikasjaline liigitelu ja kolmandavärteliste vormide eritelu teisevärtelisist vastava kolmanda värtte tähe jämeda trüki abil („töö, ütse, aiman“ jne.). Kooligrammatika seisukohalt hinnates esineb Hermann'i grammatikas küllaldaselt näiteid iga üksiknähtuse selgitamisel. Vormiõpetuslikud seletused tunduvad aga liiga pikkadena ja keerukadena. Neid seletusi on Hermann õnneks kärpinud grammatika teises parandatud trükis, mis ilmus Tartus 1905. a.

Oma mõningaile puudusile vaatamata pani K. A. Hermann'i „Eesti keele Grammatik“ aluse eesti vormiõpetuse eestikeelsele käsitlusele.

Jakob Hurt on täiendanud eesti tuletusõpetust -ne ja -line-lik lõpuliste noomenite teadusliku käsiteluga. Oma doktori-väitekirjas „Die estnischen Nomina auf -ne purum“¹⁾, Helsingfors 1886, eritleb ta -ne lõpu-

1) Selleks tööks on Hurt materjalina kasutanud peale eespool-vaadeldud E. Ahrens'i, F. J. Wiedemann'i, K. A. Hermann'i j. t. grammatikate muu seas ka J. Krohn'i „Wiron Kielioppi Suomalaisille“, Helsingissä 1872. Ekspiarvamiste ärarohdmiseks olgu tähendatud, et mainitud J. Krohn'i ja teiste autorite muulastele määratud grammatikaid (Юргенсъ, Эстская грамматика“ . . . , J. Aavik, „Vironkielen opas“, W. Kentmann'i „Kurze Grammatik der Estnischen Sprache“ j. t.), mis otseselt pole mõjutanud eesti vormi- ja tuletusõpetuste arengut, vaadeldakse käesolevas ülevaates, silmas pidades nende erilist meetoodilist külge, eripeatükina töö lõpus.

lisi adjektiivide kuude tähenduseliselt erinevasse gruppi: „1) -ne constandi: kivine, kadakane, linane; 2) -ne inhaerentiae: vezine, vigane, hiline; 3) -ne mensurae: aastane, vakane, laiune; 4) -ne generis: emane, segane, pool-pidune; 5) -ne loci vel temporis: väline, õhtune, siinne; 6) -ne deminutivum: lahjane, laizane“ (murdel.).

Tuletamisviisilt lähtudes esitab Hurt kolmesuguseid -ne lõpulis adjektiiv-tuletisi: 1) tüvelisi: „limane, tubane, ezine, vilne, aastane“; 2) genitiivseid: „lumene, vil-lane, luune“; 3) pluraalseid: „hüdzine, hüvine, lehine“ (Võru murdes). Lühidalt puudutatakse ses väitekirjas -ne lõpulis substantiive: „sulane, rebane“. Eesti -ne lõpuliste noomenite käsitlusel esitellakse siin rohkesti võrdlusi vastavaist soome tuletussõnust, seejuures selgitades nende häälikuloolist algupära ja saamislugu. Sellest tööst leiame isegi mõningaid vormiõpetuslikke märkmeid, eriti seletusi i- ja de-mitmuse kohta (lk. 119—122) ja käänmistabeli neljasugusest pluuralist (lk. 177).

Brošüüris „Eesti sõnadest -line lõpuga“, Tartus 1903, käsitleb Hurt -line lõpulis noomeneid analoogiliselt -ne noomenite vaatlusele eespool-esitatud väitekirjas. Pikemalt harutleb ta aga -line ja -lik tarvitamist, mille kohta ta annab järgnevad juhised:

„1) Lõpp -lik sünnitab sõnu niihästi käänatavaist algussõnadest... kui ka... tegussõnadest, kuna -line lõpulised sõnad ainult noomeneist sünnivad...“

2) Lõpp -lik liidetakse algussõna tüve otsa, mitte mõne käände külge, nagu -line lõpulised sõnad alalütlevast käändest sünnivad...“ (lk. 37).

Näiteid: (noomeneist tuletatud s.) „rahulik, piinlik, riiklik, arglik, mätlik, seaduslik; nurgeline, kirjanduseline, järguline“; (verbidest tulet. s.) „surelik, häbelik [häbema], muutlik, kannatlik“.

Jakob Hurda poolt ülesseatud reeglid -lik ja -line tuletussõnade kohta on võtnud omaks praegune normeeritud eesti kirjakeel.

(Järgneb.)

Karl Mihkla.

Eesti-liivi mütoloogia-uurimise teaduslikust tasapinnast.

Prof. M. J. Eisen'i ja dr. O. Loorits'a uuemate mütoloogiliste teoste puhul.

Soome sugu rahvaste mütoloogia uurimine on eriti viimaste aastakümnete jooksul haruldasel määral kõitnud uurijate tähelepanu ja sel alal on tehtud edusamme, mis päris üllatavad. Chr. Gananderi ja M. A. Castréni tööde tulemused läinud aastasaja alult ja keskelt on otse kääbused nende uurimushiiglaste kõrval, mis J. Krohnist alates iseäranis just Kaarle Krohni, Uno Holmbergi j. t. poolt on saavutatud. Suuremaid tulemusi on võimaldanud peamiselt see, et uurimismeetodid on võrratult tihenened ja täpsustunud. On rõhku pandud suusõnalise materjali rohkusele ja selle käsitlemistäpsusele. On tehtud kõik, et päästa rahva suust, mis vähegi võimalik. Uurimine on siirdunud rahvusvahelisele pinnale, otsitakse mütoloogiliste kujutluste psühholoogilisi, ajaloolisi ja muid algmotiive, võõraid mõjustusi ja tähistatakse motiivide rändamisteid. Nagu rahvaluule uurimises üldse, näivad ka mütoloogiliste uurimiste alal soome teadlased teaduse esirinnas sammuvat. Nad on oma ülesandeks võtnud kõige pealt oma ja kaugemate sugurahvaste usundi uurimise ja see ülesanne on suurtes joontes juba sooritatudki.¹⁾ Eesti-liivi ala seisis senini pea täiesti uurimata, niivõrt kui mõned soome teadlased seda oma uurimiste kõrvalekskurssides (nii Krohn, Rantasalo, Setälä j. t.) või väiksemais eriuurimises ei puudutanud. Loomulik on, et meie omad teadlased selle ala läbitöötamise eneste ülesandeks peaksid.

Eesti mütoloogia kohta ilmusid (kui mitte arvesse võtta M. J. Eiseni arvurikkaid varemini-ilmunud raamatuid ja kirjutisi) viimaseil aastail prof. M. J. Eiseni deskriptiivsed ülevaated, kokku 4 raamatut²⁾, mis esimese kibeda puuduse sel alal kõrvaldasid. Hiljuti ilmunud dr. O. Looritsa „Liivi rahva usund“ I ja II³⁾ ja ilmumasolev III köide pakuvad teadusliku läbitöötuse ka liivi sellekohasest ainestikust.

Tuleks siis küsida: kas on sellega küsimused meie ja liivi mütoloogia alal lahendatud? Kui mitte, siis mis astmel on eriti

1) Esimesena võiks siin mainida suurt koguteost: „Suomen suvun uskonnot“ 1914—1918, mis sisaldab uurimused: K. Krohn'i „Suomalaisten runojen uskonto“ (1915), U. Holmberg'i „Tsheremissien uskonto“ (1914) ja „Permalaisten uskonto“ (1915), K. F. Karjalainen'i „Jugralaisten uskonto“ (1918). Varemaid uurimustest võiks mainida: J. Krohn'i „Suomen suvun pakanallinen jumalanpalvelus“ (1894), U. Holmberg'i „Die Wassergottheiten der finn.-ugr. Völker“ (1913), M. Varonen'i „Vainajainpalvelus muinaisilla suomalaisilla“ (1898) ja rida muid.

2) Eesti mütoloogia, Tallinnas, 1919; Eesti uuem mütoloogia, Tallinnas (1920); Esivanemate ohverdamised, Tartus, 1920 ja 1922; Eesti vana usk, Tartus, 1927, 340 lk., 300 marka.

3) Ilmunud ülikooli teaduslikkude väljaannete seerias „Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis“, I osa, 270 lk., väitekirjana 1926. a. lõpul, II osa, 280 lk., 1927. a. märtsis.

meie mütoloogia teaduslik uurimine ja mis ülesanded on tal veel ees?

Esmalt Eesti. Süstemaatilisi teoseid eesti mütoloogia kohta on kirjutanud, nagu juba tähendatud, ainult M. J. Eisen. Missugune on nende teoste teaduslik väärtus? Ei jõua, ega ole vist tarviski, siin kõiki nelja köidet läbi arutada; võtan seepärast Eisen'i uurimismeetodi illustreerimiseks kõne alla ainult selle viimase köite „Eesti vana usk“ (Eesti mütoloogia IV).

See teos sisaldab 10 peatükki ja käsitleb pealkirjade järele loendatult järgmisi aineid: I. Maailma loomine; II. Taevas: päike, kuu, tähed; III. Elemendid: A. Ohk — vikerkaar, vihm jne.; B. Vesi, D. Tuli, E. Maa: mäed, jõed, maailma ots jne.; IV. Inimene: nimi, küüned, kirikuleib, raamatud, saun jne.; V. Aeg: pühapäev j. t.; VI. Loomad: siga, kits, hirv, ämblik, vainuköis, lepatriinu jne.; VII. Linnud: siuru, luik, öökull j. t.; VIII. Kalad ja muud veeloomad: hülged ja vaarao inimesed, vähk j. m.; IX. Puud ja taimed: pihelgas, kibuvits, uba, sõnajala-õis jne.; X. Kivid ja metallid: kaarnakivi j. t.

Teose meetodi illustreerimiseks võtame paar juhuslikku näidet:

1. näide. II peatükist Kuu (lk. 27—44).

Seal esitatakse järgmised sisulised motiivid: kuu isikuna — aineid Rosenpläneri „Beiträge'dest“, „Eesti rahvalauludest I“; rahvapäraseid seletusi, kust sai kuu inimese näo: jututeisendeid Hurda „Ueber estnische Himmelskunde'st“, M. J. Eiseni enese käsikirjalisest kogust, M. Pödleri raamatust „Kuu ja kuu usk“; kuu mehe või naise kujul: paralleele kreeka kirjandusest, Soomest, Liivist, Taanist, Saksamaalt, tšeremissidelt; kuu teretamine; kuu vaenlased — Hiärni järele, kõrval leedulaste ja gröönlaste arvamisi; kuu kuju — mitmesuguseid teisendeid Taani, Šveitsi, Soome, Kreeka, Rooma, Islandi ja India paralleelidega; kuu pühadus — võrdlusi sakslastega; kuu mõju — võrdlusi Pliniuselt, Tacituselt, Caesarilt; kuu ajamõõtjana — teoreetilisi arutlusi sirvi-laudade 28-päevalisest kuust ja 13 kuu küsimusest muinassoom-lasil Hunfalvy, Ahlquisti, Grotenfeldi ja L. Meyeri järele; kuude vanad nimed; õnnetud ja õnnelikud kuud; pehme ja kõva aeg; kuu muutused; lõpuks 8—9 lehekülge puhast kommeteloendit, mida sünnib toimetada teatava kuufaasi ajal ja mida mitte; viimased nähtavasti pärit prof. Eiseni enese käsikirjalisest kogust (sellekohast märkust ei leidu küll mitte), muist ka trükitud kirjandusest. Teisendite esitus on refereeriv, mitte sõnasõnaline.

See on puhtal kujul kirjeldav ülevaade. Rahva kujutlused kuust, s. o. uurimuse tooresaine on teatavas järjekorras süstematiseeritud, vabalt ümber jutustatud, mõnesse kohta lisatud analoogilisi kujutlusi ning kombeid muudelt rahvastelt ja lõpus hulk lehekülgi puhast tooresmaterjali, ilma mingi kommentaarita.

2. näide. VI peatükist Hunt (218—225).

Jutud: hundi loomisest, hundist ja Püha-Jürist, huntide taevast toitmisest, hundist „Kalevipojas“ ja „Kalevalas“, hundilugusid tõsielust; kuidas hunti karjast eemal hoida, lõpuks paar lehekülge mitmesuguseid ebausukombeid hundist ja rida manamissõnu.

Nagu näeme, esineb siin pea ainult faktilise tootesmaterjali reastus. Puudub üldiselt igasugune lähem teaduslik läbitöötus. Ei ole katsutud kujutluste algupära määrata, eraldada selles oma ja võõrast, vaadelda, missugusel teel motiivid meile on sattunud ja missuguseid muutusi üle elanud. Samuti ei jälgita kujutlusmotiivide eneste psühholoogilist, kristlik-religioosset, kultuuriloolist, ajaloolist v. m. tekkimispõhjust.¹⁾ Muidugi, säärane valjult-teaduslik uurimine nõuab hoopis teissugust vaeva ja tööd.

Kuigi ei saa teadusliku uurimise huvides leppida ainult puhtkirjeldava motiivide esitamisega, oleksime ikkagi esialgu rahuldatud, kui see deskriptiivnegi esitis oleks valjult-teaduslik. Nagu teada, kasutatakse neid raamatuid ka ülikooli kursuseraamatuiks, ja viimaste kohta tuleb eeldada, et nad on teaduslikult kaaluvad ja meetodilt eeskujulikud.

Kuid ka siin peab kahjuks märkima, et see teos isegi deskriptiivse esitise jätab teaduslikkusele üige palju soovida. Kui loetella neid puudusi, siis oleksid tähtsamad neist järgmised:

1. Teoses puudub tarvitatud kirjanduse, käsikirjaliste kogude ja muude allikate loend. Nii on väga raske, isegi otse võimatu ülevaadet saada näit., missuguseid käsikirjalisi kogusid või missugust kirjandust autor on kasutanud. Umbkaudu võib öelda, et autor on kas otsekoheaselt või kaudselt kasutanud enam kui 200 teost. Aga kuigi paljusid teoseid väga korduvalt refereeritakse või tsiteeritakse, puuduvad ometi lühendid täiesti.

2. Käsikirjaliste teadete päritolu on enam kui ebamäärane. Väga ja väga paljudele teisele pole üldse juurde lisatud kohta (niisuguseid leidub peaaegu igal leheküljel, näit. 148, 149, 150, 151 jne. jne.). Lõppsõnas lausutakse küll: „Paraku ei ole teadetele alati võidud nende päritolu-kohta juurde lisada. Numbrid klambrite vahel tähendavad mu kogu lehekülgi“ (316). Aga kui käsikirjaliste kogude ajalisel vanemas kihis puuduvadki kohaandmed, siis teisendi käsikirja asukoht on ju alati teada. Raamatus aga leidub hulgakaupa teateid, millele pole lisandatud üldse mingeid lähemaid andmeid, näit. lk. 40, 41, 42, 43, 44 jne. jne., pea igal leheküljel mitu. Et neil numbrit juures pole, siis võiks eeltoodud tsitaadi põhjal oletada, et need teated ei ole prof. Eiseni kogust. Aga kust on nad siis võetud? — Üldse on käesolevas raamatus rahvasuulisi teateid kolmesuguseid: 1) mille juures koht on ülles antud, 2) mille juures juhatatakse teatava käsikirjalise kogu leheküljele või 3) mille juures puudub igasugune märkus. Mis põhimõtte järele siin on talitatud, jääb arusaamatuks. Miks esinevad kord ühed, kord teised andmed ja kolmandal puhul puuduvad igasugused andmed? Miks mitte mingit järjekindlust? Sest lõplikult: kui ei saa muud lähemat öelda, siis peaks juhatuse teatava käsikirjalise kogu kõite ja lehekülje juurde vähemalt iga teisendi puhul antud olema, ja see on ju alati võimalik. See annab tarbekorral kontrollimisvõimaluse

1) Mütoloogia eelmisil kõiteis on geneetilist külge rohkem silmas peetud, aga seal esinevad ained on niisugused, mis mujalgi juba on leidnud korduvat käsitlust.

ja sel puhul oleks ka järeltuleval uurijal sellest kasu¹⁾. — Kirjandusest võetud andmete koht on küll alati täpsalt märgitud.

3. Kuigi raamatus kirjanduse ja allikate loend puudub, on ometi võimalik kindlaks teha, et selle raamatu kirjutamisel pole silmas peetud kõike eesti teadaolevat materjali. On kasutatud peaaegu ainult prof. M. J. Eiseni isiklikku käsikirjalist kogu ja trükitud väljaandeid. Meie suurimat kogu (Hurda oma) on kasutatud õige vähe ja sedagi nähtavasti kaudselt Dähnhardt'i „Natarsagen“ ja Aarne „Estonische Märchen- u. Sagenvarianten“ (FFC seerias) järele²⁾, nende kaudu nahtavasti ka osa muidki käsikirjalisi ja trükitud kogusid.

4. Käsikirjalisi teateid ning teisendeid pole edasi antud sõna-sõnalt, vaid alati vabalt refereerides ja isegi tähendades.³⁾ Säärane vabadus on teaduslikus töös täiesti lubamatu. Samuti ei iseloomustata mütoloogilisi olevusi otsekohe rahva enese sõnadega, vaid autor püüab neid alati ise vabalt defineerida. Otsekohene, rahvalik väljendus ei pääse kunagi lugeja ette. Samu vabadusi on tarvitatud ka kirjandusest võetud välismaa teisendite ja teaduslikkude arutluste puhul: refereeritakse, ei tsiteerita. Viimane (= teaduslik, täpne edasiandeviis) on ses raamatus õige haruldane.

5. Välismaiste paralleelide esitamisel puudub vähegi rahuldav süsteem. Võib isegi küsitavaks pidada, kas on nende sarnasel kujul esitamisel üldsegi palju väärtust, kui neid esitatakse ainult muu materjali seas ja järelduste tegemine jäetakse lugeja enese hooleks. Pealegi tundub säärane paralleelide toomine ülepea juhuslik ja süsteemitu. Mõne eseme juures näiteks on neid ülikül-luses, nii et võiks arvamisel olla, et on püütud koondada kõik teadaolev materjal Lääne-Euroopast ja Idast, kuigi neist motiivest paljud on niisugused, mis meil ei näi esinevatki. Näit. hobuse puhul räägitakse peale muu germaani jumalate hobustest, sakslaste templihobustest ohverdamiseks, hirnumise motiivist Pärsias jne. Raamatu kujutuse järele ei näi ega öelda neil motiividel meie rahva usundi ja kommete kujunemisel mingit osa olevat. Milleks siis asjatu materjali kuhjamine, kus on eesti usu kirjeldav esitus? — Teisel puhul aga, näit. kui on juttu mesilasest, nahkhiirest, vainuköiest, tuvist, lambast, hirvest, sipelgast, ööbikust, öökullist, vaalaskalast, kadakast ja reast muist, millest suur osa on kahtlemata tuntud rahvusvahelised motiivid, puuduvad välismaised paralleelid täiesti. Raamatut lugedes võiks arvamisele tulla, et need teemad ja nendega ühendatud kujutlused on Eestis

1) Suousõnalisel väitlusel tähendas prof. Eisen, et osa kohaandmeid olevat mingi kogematuse tõttu käsikirjast välja lõigatud ja koha kindlaksmääramine polevat enam võimalik olnud. Kuid see ei seleta kõike, kui see üldse mingiks vabandavaks põhjuseks võiks olla.

2) Hoopis pole tarvitatud Tallinnas asuvaid kogusid. Tartus asuvaist kogudest olevat prof. Eisenil täpsad koopiad, nende kasutamise kohta on aga raamatus liiga vähe andmeid.

3) Kujuka näite sellest toob dr. O. Loorits oma „Liivi rahva usundis“ II, lk. 82, kus rahvasuuline üleskirjutis esineb Eiseni redaktsioonis tervelt viis korda pikemana.

algupärased, et muil rahvail puuduvad vastavad kujutlused täiesti, kuigi see tõeliselt sugugi nii pole.

Sellele tahaks lisada veel järgmist. Kui välismaist võrdlusmaterjali pakutakse, siis tahaks näha, et see kodumaisega kuidagi loogilisemalt seotud oleks. Peaks ikkagi vist tarvitama põnimõtet lähemast kaugemale. Esmalt sugurahvad — soome, liivi, siis lähemad naabrid — saksa, vene, rootsi ja alles siis kaugemad paralleelid. Siis paistaksid mõjustused selgemini silma. Praegu aga tundub siin raamatus palju lahtist, sidumatut faktilist materjali. — Iseäranis vähe esitatakse millegi pärast soome paralleele, kuigi paratamatult tuleks eesti mütoloogia ainete läbitöötusel tihedalt liituda just soome uurimuste ja materjaliga, kus eriti K. Krohni suur teos „Suomalaisten runojen uskonto“ oleks heaks vahelüliks ja avitaks nii mõndagi meie nähtust seletada.

Muid väiksemaid puudusi ja metoodilisi ebatäpsusi, nagu näit. see, et paljudel juhtudel puudub kasutatud raamatu pealkirja juures autori nimi, mille lähemal vaatlusel selgub, et need on kõik prof. M. J. Eiseni enese raamatud, mida aga lugeja sugugi teada ei pruugi, eriti raamatute puhul, nagu „Narvast Tallinna“, „Vahepalukesed“ j. t. — ja teisi sellelaadilisi ei hakka ma siin rohkem ette tooma. Aga nagu esitatud andmeist selge võiks olla, ei rahulda see teos seega ka deskriptiivse ülevaadena teadusliku töö nõudeid.

Kuid mis laadi töö siiski on meie praeguvaadeldav raamat? Kui ta pole kumbagi liiki teaduslik töö, siis vahest on ta populaarteaduslik? Aga sedagi on ta vaevalt. Esmalt: Kui pole veel teadust ennast, siis ei saa ammu mitte olla ka populaarteadust. Sest populaarteadus on ju teadusliku uurimise resultaatide üldjooneline, lihtsamal kujul ja laiemale hulstile arusaadaval viisil edasiandmine. Eesti mütoloogia on aga, nagu teada, tõsiteaduslikult alles täiesti läbi töötamata. Teiseks: käesoleva teose esitusviis — rikkaliku teisendmaterjaliga, mida käsikirjas olevat olnud kaks korda enam — ei ole populaarteaduslikule tööle omane.

Nii ei ole see puhtal kujul ei teaduslik ega populaarteaduslik töö. On küll taoteldud nii üht kui teist, loomulikult pole aga saavutatud kumbagi. Et siin on tahetud anda eesti usundi deskriptiivset teaduslikku ülevaadet, seda näitab autori ilmne, kuid osaline teadusliku täpsuse taotlus, mis ju muidu oleks tarbetu. Ja et siin on tahetud midagi populaarteaduslikku anda, seda on autor ise suusõnal tõendanud ja seda tundub ka raamatu sisust.

Kokku võttes võiks öelda: Siin kokkukantud ja süstematiseeritud ainekogus annab peajoonelise ülevaate eesti rahva mütoloogilisest kujutlusest. On hulk huvitavat käsikirjalistes kogudes varjul asuvat materjali laiemale hulkadele kättesaadavaks tehtud ja kes selle raamatu läbi loeb, võib saada siit õige mitmekülge ülevaate eestlaste usundlikest ettekujutustest. Teiste rahvaste paralleelid ja mitmesugused kommentaarid avardavad perspektiivi. Ei tarvitse olla midagi selle vastu, kui aadetakse rahva sekka tagasi sealt kogutud rahvaloomingu ained. Neid võetakse harilikult kaunis heatahtlikult vastu, nagu näitavad M. J. Eiseni senised rahvalikud väljaanded. Käesolevigi raamat on huvitav igale lugejale, kes ei lähene temale teadusliku kriitika mõõdupuuga või

uurimishuviga. Teaduslikke pretensioone ei tohiks käesoleval raamatul mitte olla. Sellega ei ole aga raamatu üldväärtus mitte madalaks hinnatud, liiatigi alahinnatud M. J. Eiseni töö suurt tähtsust meie rahvaluule kogumise ja populariseerimise alal.

Peatusin sel ühel teosel seetõttu nii pikalt, et selle kaudu iseloomustada seda meetodit, mis M. J. Eiseni töötamisele üldse näib omane ja mis seega ka meie senist rahvaluule uurimist iseloomustab. Kahtlemata on prof. Eiseni Eesti mütoloogia varemad köited palju hoolsamalt läbi töötatud, eriti esimene köide, aga see oleneb peaauglikult sellest, nagu juba eespool märgitud, et sealsete peatükkide alal oli õige tunduvalt eeltöid tehtud, eriti soomlaste poolt, mis pidi käsitletust suurel määral hõlbustama. Üldiselt aga peavad siinesitatud seisukohad paika kogu prof. M. J. Eiseni umbes 1000-leheküljelise, 4-köitelise suure mütoloogilise teose kohta.

Meelde tuleb nüüd alusesitatud küsimust peame siis vastama: Eesti mütoloogia alal ei ole küsimused kaugeltki veel lahendatud. Eesti mütoloogia uurimine on ikka alles algastmel, materjalide kogumise ja korraldamise staadiumis. Prof. Eisen on ainult esimesed vaod ajanud ja needki on väga sagedasti õige kõverad ja enamasti ainult kamara kriimustamisega piirdunud. Et ka rahvaluule alal juba mõnda aega õige eksaktsete meetoditega töötatakse, seda näitavad meile kas või mainitud soome teadlaste saavutised või lähemalt prof. W. Andersoni põhjalikud monograafiad¹⁾ ja viimati meie noore doktori O. Looritsa suurejooneline teos „Liivi rahva usund“.

Viimase nimega jõuamegi liivi mütoloogia uurimise juurde, millest ka mõni sõna.

Dr. Looritsa nimetatud uurimust, mis paisub üle 800-leheküljeliseks teoseks ja millest senini on ilmunud kaks esimest tükki, tuleb käsitleda hoopis tõsisemalt. Senini ilmunud köited sisaldavad järgmised peatükid: I. Aimestik, II. Üldjooni liivi usundist, III. Loodus ja haldjad, IV. Surm ja surnud, V. Külmking, VI. Kurat, VII. Kummitused. Kolmandas köites järgnevad veel: VIII. Nõid ja nõidus, IX. Võlu, X. Tuulispea, XI. Libahunt, XII. Painaja, XIII. Halltõbi, XIV. Raha ja vara, XV. Varia.

Haruldase hoole ja täpsusega on Loorits kogunud ja kasutanud oma teoses kõik väiksemadki muistendiriismed. Seepärast on ka käsitletu põhjalik ja tühjendav. Liivi maa-alal väiksuse ja trükitud kirjanduse vähesuse tõttu oli seal selline täpsus ja põhjalikkus kergemini võimalik kui kuskil mujal.

Ka Looritsa teos on suurel määral deskriptiivne, aga ta on seejuures valjult kriitiline ja teaduslik. Kuid mitte ainult seda. Loorits on esitatud materjali ka õige põhjalikult eritlenud ja lahendanud laenuprobleemi liivi mütoloogias. Seejuures on ta, nagu loomulik, piirdunud lähemate naabrite otsekoheste mõjustuste vaatlusega, — lätlaste, saarlased, sakslased —, kõrvale jättes kõik kaugemad liivi motiividega mitte otseses seoses olevad kujutlused. Mõne meil lähemalt käsitlemata mütoloogilise olendi puhul (näit. Külmking) annab autor sellest põhjaliku ülevaate ka Eestist.

1) „Романъ Апулея и народная сказка I“, 655 lk., „Kaiser u. Abt, die Geschichte eines Schwankes“, 1923, FFC 42, 449 lk. j. t.

Niisama — ja see on just eriti väärtuslik ja huvitav — katsub ta selgitada mütoloogiliste kujutluste loomulikku psühholoogilist tekimisdispositsiooni, leides selle paljudel juhtudel põhjenevat peamiselt hirmu ja muude affektide, ihalduste, huvide j. m. alusel. — Teos oma rikkaliku materjaliga, äärmiselt selgejoonelise esitusviisiga, loomulikkude ja materjalist enesest imanduvate järeldustega on huvitav ja arusaadav mitte ainult spetsialistidele, vaid igale kirjandustlugevale ja asjast-huvitatud inimesele. Ei tahaks mainimata jätta, kuigi see praegusel puhul ei ole tähelepanualune, teose huvitavat sõnastust, värsket ja head stiili. Seegi on teadusliku teose väärtuslikke omadusi. Ühtlasi on käesolev teos heaks näiteks, kuidas keeleuenduslikud vormid ka teaduslikku stiili tõstavad ja värskendavad.

Et ma käesolevas tahtsin teha ainult meetodilisi ja üldhindavaid märkmeid, siis loobun O. Looritsa teose huvitavate sisutulemuste refereerimisest. Teose meetodile on aga siin vaevalt midagi tõsisemat ette heita, ja mõned peenused ei otsusta ju asja.

O. Looritsa doktoripromotsiooni väitluste lõppkokkuvõttes tunnistas prof. W. Anderson esitatud töö meistriteoseks. Kindlasti on see eesti humanitaarteaduse väärtuslikem saavutus, mis teeb au meie teadusele ja ülikoolile. Siin on meil nüüd midagi, mida võime väärilisena asetada K. Krohni või U. Holmbergi suurte uurimuste kõrvale.

Liivi mütoloogia küsimused, kui nüüd liivi seisukohast alul esitatud küsimusele vastata, on käesoleva teosega täiesti rahuldavalt lahendatud ja niisugusele teaduslikule tasapinnale asetatud, et siit lähemas tulevikus edasiarendus vaevalt oleks võimalik, kui ainult naabrite mütoloogia uurimine ja motiivide rahvusvahelises ulatuses käsitlemine ei ava uusi perspektiive ega osaliselt kõiguta seniseid tulemusi. Liivi mütoloogia uurimine on eesti omast seega õige tunduvalt ette jõudnud.

Meie usundi alal seisavad siis hiigla-ülesanded alles ees, nagu meie sõnalise vanavara hiiglakogude teaduslik läbitöötus üldse seisab alles algastmel, sest ka meie rahvalaulud, muinasjutud, mõistatused, vanasõnad, naljandid ja anekdoodid — need kõik ootavad alles monograafiaid ja suuri üldkujutisi. Siin on teaduslikuks uurimiseks otse külluses probleeme ja materjali, nagu meie rahvuslike teaduste alal ülepea. Suuremate rahvaluulekogude Tartu koondamisega muutuvad uurimistingimusedki isearanis mõnusaiks. Oleks juba aeg peatähelepanu materjalide kogumisel pöörda materjalide läbitöötamisele, kuigi ka kogumist ei tohi unustada. Et meil puudub oma Teadusteakadeemia ja et ülikool ei suuda ega nähtavasti palju tahagi puhast teadust toetada, siis on meie teadusliku harrastuse võimalused väga väikesed. Ainuke teadusliku töö võimalustega isik on vastava ala professor ja teinekord ka väitekirja valmistav stipendiaat, ja meie materjali-hulga juures on nad vähemalt paarisajaks aastaks tööga varustatud! Et see seisukord meie teaduse huvides normaalne oleks, ei saaks vist keegi öelda. Teadusliku uurimise toetamise küsimus tuleb meil tõsisemalt teostamisele võtta.

Rahvaluule uurimise ja uurimistingimuste alal võiksid paljudi ära teha E. Kirjanduse Selts ja Akad. Rahvaluule Selts, E. Kirjanduse Selts aineline toetus ja teaduslike tööde kirjastamisega, Akad. Rahvaluule Selts uurimistöö enese tegeliku kesk-

kohana, ühenduses ülikooli vastava kateedriga. A. R. Seltsi ülesanne peaks olema ka rahvaluule teadusliku uurimise tähtsuse selgitamine avalikkuse ees ja teadusliku uurimise õhutamise väljaspool ülikooli, mis on rahvaluule alal võrdlemisi lihtsate meetodite tõttu väiksemate ülesannete puhul kättesaadav ka mitteakadeemilistele isikutele.

Üheks raskemaks, kuid ühtlasi huvitavamaks probleemiks jääb ikkagi meie usundi lõplik fikseerimine. Tahaks loota, et juba lähemal ajal keegi selle teadusliku suurtöö oma elutöök võtaks. Vahest teeb selle dr. Loorits?

August Palm.

Omalt poolt seletuseks.

Hurda kogust on mul mitu tuhat lehekülge koopiaid kasutada olnud.

Kirjanduse nimestik oli teoksil, jäi ruumipuudusel trükkimata. Isegi „Märksõnastikku“ tuli $\frac{1}{3}$ võrra lühendada.

Lõppsõnas olen seletanud, et mõnda kirjutist pidin lühendada, mitmest palju jätma trükkimata.

Kirjanduseallikad on tekstis nimetatud.

Teadete päritolu puudub isegi Wiedemann'i, Krohn'i ja Holmberg'i teostes.

Sagedasti ei või teate päritolu teada, — ei ole käsikirjale märgitud.

Tartu ja Tallinna kogude koopiaid (peale Õp. E. Seltsi omade) on mul olemas; neid olen kasutanud; kui neid ei ole tsiteeritud, siis sellepärast, et sellekohane materjal neis puudub.

Teos ei pretendeeri olla kirjutatud teadusemeestele, vaid suuremale asjaharrastajate hulgale.

Krohn, Loorits j. t. refereerivad sagedasti ütlusi, ilma et sõnasõnalt ära trükkisid.

Kui oleksin iga usulise teate põlvnemist katsunud põhjendada, oleks teos 10—20 korda suurem saanud.

Iga muistendi täielik äratrükkimine oleks teost jällegi mitme võrra suurendanud.

Soome paralleelid puuduvad sagedasti sellepärast, et sellekohast materjali ei ole trükkis olemas.

Viis korda pikemaks tehtud üleskirjutis on mu oma esialgse ülesmärkimise järele täiendatud.

M. J. Eisen.

Eelmise puhul.

Prof. M. J. Eisen'i „Eesti mütoloogia“ hindamises läheb hr. A. Palm välja täiesti ekslikust vaatekohast: ta heidab prof. Eisen'ile mitu korda tema töö deskriptiivset iseloomu ette, rõhutab, et see on „pea ainult faktilise tootesmaterjali reastus“, jne. Prof. Eisen'i raamat on tõesti tingimata deskriptiivne ja peabki deskriptiivne olema, seni kui kõik need sajad ja tuhanded küsimused, mis seal puudutatud, ei ole veel monograafiliselt — ja seejuures rahvusvahelises ulatuses — läbi uuritud. Ka dr. O. Loorits'a väljapaistev väitekiiri, mille hr. Palm prof. Eisen'ile igal pool ja igas suhtes eeskujuks seab, on läbi ja läbi deskriptiivne, nagu autor seda

ütleb kohe esimeses eessõna lauses ja nagu ka hr. Palm ise tunnustab seda oma arvustuses. „Deskriptiivne“ ei tähenda mitte „populaartheaduslik“ ja veel vähem „ebateaduslik“.

Olen muidugi sellega nõus, et dr. Loorits'a teos on palju täielikum ja üksikasjalikum kui prof. Eisen'i oma, ja oleksin hea meelega näinud, kui viimane oleks niisama tühjendava töö kirjutanud nagu dr. Loorits, tsiteerides kõik teisendid ja ära trükkides allikatest kõik vastavad tekstid. Kas kujutab aga hr. Palm enesele ette, kui suur peaks „Liivi rahva usundi“ retsepti järele kirjutatud „Eesti mütoloogia“ olema? Dr. Loorits on mõne üksiku mütoloogilise nähtuse kohta ka terve eesti materjali ära kasutanud ja ära trükinud, näiteks peatükis „Külmking“: see peatükk sisaldab temal aga 97 lehekülge! Kui juba nii äärmiselt haruldasest olevusest, nagu on Eestis „külmking“, kirjutatakse 97 lehekülge, kui suureks peavad siis paisuma peatükid libahundi; luupainaja, koerakoonlaste jne. jne. üle!

Dr. Loorits'a „Liivi rahva usund“ on oma üllatavas täielikkuses imestuseväärt hiiglateos, esindab aga täiesti uue, ennetundmata mütoloogiliste käsiraamatute tüübi, mida mingil viisil ei saa üldmaksvaks standardiks üles seada. Üks asi on „tühjaks pumbata“ mütoloogia suhtes väike rahvas, mis koosneb vähem kui 1500 inimesest, ja avaldada terve see materjal, ja teine asi teha sedasama eesti rahvaga, kelle arv on mitu sada korda suurem; mis peaksime ütleva aga veel vene, saksa jne. mütoloogias?

Oleksin väga rõõmus, kui prof. Eisen oleks igal pool oma tsiteeritud tekstide allikad ja üleskirjutamiskohad nimetanud; aga esiteks ei etenda need andmed sarnastes orienteerivates ülevaadetes mitte niisugust osa kui tühjendavates spetsiaaluurimustes, ja teiseks ei esine need mütoloogia-käsiraamatutes (peale dr. Loorits'a oma) sugugi nii konsekventselt, nagu hr. Palm meid tahaks uskuma panna. Tema kriitikat lugesid arvab lugeja tingimata, et ka näiteks K. Krohn'i „Suomalaisten runojen uskonto“ on sellesama meetodi järele kirjutatud, nagu „Liivi rahva usund“; tõepoolest aga esinevad allika ja üleskirjutamiskoha nimetused prof. Krohn'il ainult haruldase erandina, palju harvemini kui prof. Eisen'il!

Mis puutub rahvusvaheliste paralleelide tsiteerimisse, siis ei oleks suurem täielikkus ja järjekindlus muidugi mitte kahju teinud; aga esiteks ei tea hr. Palm, kui palju aega ja vaeva nõuab mõnikord nende paralleelide kirjandusest väljaotsimine, ja teiseks puudutab ta siin ka dr. Loorits'a suurepärase väitekirja kõige nõrgemat külge; näiteks jätab Loorits „Vaarao laste“ peatükis (I 180—190) ülitähtsad vene paralleelid nimetamata, kuna prof. Eisen'il need paralleelid on õigel viisil tsiteeritud ja hinnatud (Eesti vana usk, lk. 280—281).

Neli aastat tagasi kirjutasin ma prof. Eisen'i „Eesti mütoloogia“ I osa saksakeelses arvustuses (Eesti filoloogia ja ajaloo aastäulevaade 2 [1919], lk. 90—93) muu seas: „...Was der forscher also brauchte, war eine einfache, anspruchslose, aber möglichst vollständige darstellung der beim estnischen volke wirklich vorkommenden mythologischen vorstellungen. Ge-

rade dieses hat uns der verfassner in dem vorliegenden buche geliefert. ... Der schwerpunkt der arbeit liegt also nicht, wie bei K. Krohn, in den entwicklungsgeschichtlichen hypothesen und den weiten wissenschaftlichen perspektiven, sondern in der vollständigkeit der darstellung und der sachenkenntnis des verfassners, der hier aus einem handschriftlichen material von über 50.000 seiten schöpft.“ Nende sõnades on ma selgesti tunnistanud, et „Eesti mütoloogia I“ on deskriptiivne teos, hr. Palm'i terminoloogia järele — „pea ainult faktilise tooresmaterjali reastus“, mis „vastab pigemini rahvakooli või rahvapäevikooli tasapinnale“. Mis aga oli minu arvustuse resultaat? See, et Saksamaal leidus raamatu tõlkija — Leipzigi ülikooli eradotsent E. Erkes; et leidus kirjastaja — üks kõige kuulsamatest Saksamaa teaduslikkudest kirjastustest, Otto Harrassowitz Leipzigin; et raamat ilmus 1925. a. saksakeelses tõlkes, mille eessõnas ära trükiti ka eespool-tsiteeritud laused minu arvustusest; et see raamat võeti teadusliku kriitika poolt väga soojalt vastu (vrd. näiteks A. v. Löwis of Menar'i retsensiooni ajakirjas „Zeitschrift des Vereins für Volkskunde“ 35/36 [1925/26], lk. 122—123; V. J. Mansikka, Finnisch-Ugrische Forschungen 18 [1927], Anz., lk. 113—115). Nõnda hindasid välismaa teadlased raamatut, mis Eestis kõlbab ainult rahvakoolidele!

Kas tahan ma sellega väita, et prof. Eisen'i neljakõiteline raamat peaks igaveseks ajaks teaduse viimseks sõnaks jääma, et eesti usund oleks sellega „lõplikult fikseeritud“? Jumal hoidku selle eest! Kirjutan mõlema käega alla hr. Palm'i väidetele, et „eesti mütoloogia uurimine on ikka alles algastmel“, et „eesti mütoloogia põhjalik teaduslik eritlus ootab alles tegijaid“. Lisan aga juurde: ka dr. Loorits ei ole liivi usundit sugugi „lõplikult fikseerinud“; ainult naeratades võib ta hr. Palm'i sõnu lugeda: „Liivi mütoloogia küsimused ... on käesoleva teosega täiesti rahuldavalt lahendatud ja niisugusele teaduslikule tasapinnale asetatud, et siit lähemas tulevikus edasiarendus vaevalt oleks võimalik, kui ainult naabrite mütoloogia uurimine ja motiivide rahvusvahelises ulatuses käsitlemine ei ava uusi perspektiive ega osaliselt kõiguta seniseid tulemusi.“ Jah, kui ainult ei oleks seda „kui ainult“! Peaaegu kõikide mütoloogiliste küsimuste teaduslik uurimine on ju võimalik ainult rahvusvahelises ulatuses. See, mis dr. Loorits'a raamatus kunagi ei vana, on just selle raamatu deskriptiivne element; tema omist teooriaist ja hüpoteesidest jääb tingimata väga palju igaveseks püsima, väga palju lükatakse aga tulevaste monograafiliste uurimuste poolt ümber — niisama kui minu oma ja iga teadlase kirjutistes.

Mis on siis lõpuks minu oma arvamine prof. Eisen'i „Eesti mütoloogia“ kohta? Mis on selle teose iseloom? Autor ise väidab, et see on populaarteaduslik raamat; hr. Palm ütleb, et sel raamatul on ebaõigustatud teaduslikke pretensioone. Pean mõlemale väitele vastu vaidlema: raamat, mis sisaldab kolossaalse hulga niisuguseid andmeid, mida kuskilt mujalt ei saa leida, raamat, ilma milleta ei saa eriteadlane vastaval alal ühtegi sammu teha — seesugune raamat ei ole (kõigist oma puudustest hoolimata) mitte rahvakoolidele määratud populaarne

kompilatsioon, vaid tõsine ja väärtuslik teaduslik teos; mitte monograafia ega tühjendav materjali publikatsioon, vaid provisoorne orienteeriv ülevaade terve teadusala kohta, mis tingimata peab iga eriküsimuse uurija käes olema.

Hr. Palm ei sooviks, et prof. Eisen'i „Eesti mütoloogiat“ tarvitataks eksamikäsiraamatuna. Olgu ta siis nii hea ja ütelnu mulle, missuguse teise raamatu võiks selle asemel tarvitusele võtta! Kas soovib ta tõesti, et üliõpilasi saadetaks eesti mütoloogia ürgmetša ilma sellise juhita? Tahaksin küll kuulda, mis siis üliõpilased vastaksid eksamil!

Ja mitte ainult ülikoolis: hävitage prof. Eisen'i „Mütoloogia“ ning teised kirjutised — ja eesti usundi uurija kobab jälle udus ja pimeduses, nagu Peterson'i, Fählmann'i, Kreutzwald'i ja isegi veel Wiedemann'i päevil, kui ta ei taha käsikirjaliste ainete otsata labürinti süvenedal!

Meie rahvaluuleuurijate nooremale põlvele aga ja ka eeloleva arvustuse autorile soovitan: töötage eesti mütoloogia alal ja kirjutage monograafiaid, ning tehke kõik, mis aga suudate, et prof. Eisen'i „Mütoloogia“ vananeks nii ruttu kui võimalik ja et mingi uus teos võiks selle asemele astuda. Keegi ei ole teile siis tänulikum kui prof. Eisen ise, sest siis on tema elutöö kaua ihaldatud vilja kandnud.

Walter Anderson.

Väitlejale vastuseks.

Puudutan ainult mõnd olulisemat punkti.

Prof. W. Andersonile on mul järgmist väita. Mina ei eita kuski deskriptiivse töö teaduslikkust, aga ma usun näidanud olevat, et prof. M. J. Eisen'i deskriptiivne töö ei ole teaduslik. Ja selles on kogu küsimuse raskusepunkt. Selle tõestuseks olen toonudki näiteid allikate puudulikkusest kasutamisest, teisenditevaliku juhulisusest, nõrgast kriitilisest suhtumisest ainesse, materjaliga vabalt talitamisest j. p. m., — puudused, mis teadlikult mitteametadusliku töö puhul muidugi ei etenda mingit osa ja mida ma sääraselt sugugi ei nõuagi. Seepärast ei saa kõnet olla, et olen läinud „välja täiesti ekslikust vaatekohast“ ja heitnud ette „prof. Eisen'ile mitu korda tema töö deskriptiivset iseloomu“.

Olen märkinud, et lähtusin meetodikriitilisest seisukohast. Esimene nõue igalt teoselt on ta meetodiline selgus ja järjekindlus. Kõnealusel teosel ei ole küllaldast meetodilist järjekindlust, selles on segi paisatud teadusliku ja populaarteadusliku käsitluse, analüüsi ja deskriptsiooni meetodid, nii et teost on raske isegi liigitella, ja selles lähevad koguni lugupeetud rahvaluule-professorite eneste käsitused väga tunduvalt lahku („on populaarteaduslik raamat“, „ei pretendeeri olla kirjutatud teadusemeestele, vaid suuremale asjaarmastajate hulgale“ — „tõsine ja väärtuslik teaduslik teos... ilma milleta ei saa eriteadlane vastaval alal sammu teha“). Oma kriitikas olen alla kriipsutanud just autori silmapaistvat meetodinõrkust, mis õigupoolest vajaks veel palju valjumat kriitikat, ja ette heitnud ainult seda, et see teos ei ole üks ega teine ega kolmas, s. o. olen

ette heitnud mitte töö deskriptiivset iseloomu, vaid ta metoodilist kirevust. Kuna autor ka ise seda tööd teaduslikuks teoseks ei pea, siis on vaidlemine sellel pinnal üleliigne ja seega üleliigsed ka autori vabandavad ning seletavad märkused. Teiselt poolt ei ole ka prof. Anderson, teose teaduslikku väärtust rõhutades, mitte eitada võinud ta suuri metoodilisi puudusi. Oma poolt olen kõnealuse teose kohta vägagi tunnustavalt väljendunud — vt. minu kokkuvõtte eespoolses artiklis —, muidugi teataval kohal ning teatavaks otstarbeks, ja see ei räägi prof. Andersoni „provisoorse orienteeruva ülevaate“ vastu.

Ainult veidi laiemas perspektiivis veel mõnest küsimusest. Prof. Andersoni suurt tunnustust kõnesolevale teosele teaduslike preentsioonide poolest tahaksin küll pigemini pidada ametivennalikuks kaitseks kui tema tõsiseks veendeks. Teadusmehele oleks hoopis väärtuslikum, kui ta ees oleks kas või vähe, aga täiesti usaldatav materjal. Palju paremini täidaks teaduslikku andmetekogu ülesannet mingi kriitiline valik kõigest eesti materjalist, kus esineksid ainult peateisendid ja tähtsamad motiivide variatsioonid muist teisendeist. Sellega saaks uurija tõepoolest midagi peale hakata. Antagu meie mütoloogilisest ainestikust välja seda laadi teaduslikult deskriptiivne teos, nagu on näit. Dähnhardt'i „Natarsagen“, see kaaluks teaduslikult võrdlematult enam, samuti kui Aarne „Estonische Märchen- und Sagenvarianten“ on teaduslikult väärtuselt palju kaaluvam. Senikui meil säärast usaldatavat teost ei ole, on eesti usundi uurija esimeseks ülesandeks tingimata „käsikirjaliste ainete otsata labürinti süveneda“, kui ta tõesti tahab usundit uurida; vaevalt oleks mõeldav, et Eisen'i „Mütologia“ ja teised kirjutised tema allikatarvet rahuldada suudaksid, nagu prof. Andersoni hüüumärgistatud lausest välja võib lugeda. — Mis puutub teosesse kui ülikoolikäsiraamatusse, siis oleks ta seal ikkagi mõeldav ainult üldorienteerivaks juhteks ja materjali koguks, aga mitte teaduslikuks kursuseraamatuks ega metoodiliseks eeskujuks. Aga kas me siis, kui meil paremat pole, ei tohi halba arvustada ega paremat tahta? — On arusaamatus, et mina dr. Looritsa „retsepti“ igale poole soovitaksin. Arusaadav on, et ainult seesuguse piiratud ainehulga juures on kogu ainestiku samaaegne esitamine võimalik, ja sel juhul on Looritsa meetod kõigist meetodeist kindlasti kõige otstarbekohasem. Muudes oludes tuleb muidugi aine deskriptiivne esitis ja uuriv analüüs teineteisest lahus hoida. Nii pole analüüsivas teoses sugugi vajalik kõigi teisendite esiletook, küll aga kõige materjali ja allikate tundmine ja teaduslik-kriitiline läbitöötus. — Kahtlemata on dr. Looritsa „Liivi rahva usund“ liivi mütoloogia küsimused teaduse tänisest tasapinnast „täiesti rahuldavalt“ lahendanud ja kahtlemata on siin võimalikku suuremat ümberhinnangut ja edasiarengut loota alles siis, kui naabrite mütoloogia sama võrra saab uurituks. Mis oleks dr. Looritsal siin „naeratada“?

Minu eespoolne kirjutis, kui Akad. Rahvaluule Seltsi k. a. 1. mai koosoleku improviseeritud ettekanne, ei ole mingi põhjalikkusttaotlev teosekriitika, vaid pigemini küsimusi tõsta tahtev seisukohavõtte asja kohta, mis juba ammu on vajanud kriitilisemat suhtumist. Kahjuks on aga selle kirjutise käsikiri „kutsumata tšensori“ poolt (toimetaja ja autori teadmata) tunduvalt kannatada saanud, terve lehekülg on kõrvaldatud ja teatavad lõiked nii hoolikalt kustutatud,

et neid võimalik ei olnud restaureerida. Seetõttu leidub ka prof. W. Andersoni kirjutises tsitaate ja mõtteid, mis minu omas mitte ei esine. Võin ainult oma imestust ja protesti avaldada sündinud fakti puhul. Väitlejaile aga tänul

A. P.

Kirjanduslik ülevaade.

Reed Morn: **Andekas parasit**. K.-ü. „Looduse“ 1927. a. romaanivõistlusel II auhinna saanud romaan. K.-ü. „Loodus“ Tartus 1927. 281 lk. Hind 380 mk. Kaas Peet Aren'ilt.

Esimestest ridadest peale midagi erilaadselt omapärast, teravalt isikulist, — peamiselt sõnastuses: „Kaheksa kuud lebas ajaloolt otsust ootamas uue sajandi värskes ning tühjas kirstus, kümnekond sisutuid päevi langes neile kergeks lisaks, kui jõudis aeg ükskõiksele hetkele, mil sündis Ellu Romeldi ilma surema...“

Reed Morn'i esikteos äratav huvi kõige pealt oma stiililise küljega; esimeseks muljeks on sõnastuse algupärasus. Mitte just kuiv ega puine, tundub noore naiskirjaniku sõnakäsitlus kõike muud ennem kui naiselikku tolle sõna tavalises mõistes: stiil on küll rütmiline, kuid karm, — ei soe ega sulav. Reed Morn ei mõju tunnetega, vaid intellektiga; tema stiiligi iseloomustab — ajuti peenutsemiseni ulatuv — intellektuaalsus, seotud jaheda asjalikkusega. „Andekas parasit“ on sama palju hingeteaduslik uurimus kui ilukirjanduslik toode.

Selline stiil on klaaskargeks ja -kaledaks soomuseks, mille vastu purunevad kirjanduselt üksnes ajaviidet otsiva lugeja uudishimu-tiivad; puhtkirjanduslikke väärtusi hindavale lugejale võimaldab „Andeka parasiidi“ stiili erilaadsus omapäraseid naudinguid. See natuke raske, väga kultiveeritud stiil väljendab suurt distsiplineerumistahet ning sellele vastavat võimet ja teadlikult distantseeritud suhtumist nii ainesse kui lugejasse. Lausekonstruktsioon lubab sama vähe hellik-sentimentaalselt händust peategelase ja sündmustiku suunas, kui vähe see võimaldab famljaarselt lähedat vahekorda lugejaga: nii siit- kui sealtpoolt intiimsust vältiv erapooletus. Tänu jahedalt-asjalikule erapooletusele mõjub autori esikteos meeldivalt kaine ja küpsena.

„Andeka parasiidi“ sisuks on kahe degenerereeruva sugukonna viimse võsu — Ellu Romeldi — vaimlise arengu täppis jälgimine ilmaletuleku-hetkest surmani; jälgimisviisi ja üksikute hingeelulise arengu nähete vaatlus- ning eritusmeetod lubab autoris eeldada suurt huvi hingeteaduslikkude ning filosoofiliste küsimuste vastu ja laialdast ning soliidset tutvust vastavat ainetevalda käsitleva kirjandusega. Stiili natuke peenutsev-intellektuaalsele värvingule vastavad „Andeka parasiidi“ tegelaste ebareaalsed ja väheusutavad, mõistuseretordis konstrueeritud, fantastilised — ent fantaasiakasinust väljendavad — nimed. Võib ka olla, et autor on rõhutada soovinud enda külma distantseerumistahet, romaani tegelastele nimedeks andes Ellu Romeldi, Paul Varanni, Ilmar Annuk või Pärtel Kraiss...

Käsitöölise ning naisteenija tütreks ilmale tulles satub Ellu Romeldi keskkonda, mis ei paku vaimliste huvide tekkimisele ega arenemisele eriti soodsaid tingimusi. Kuna ümbrus vähe uusi muljeid annab, keskendub vanemaile — eriti isalt — päritud vaimline uudishimu, püsivalt teadetahtmine Ellul peamiselt iseenda isikusse; teadliku elu ärgates on tema esimesteks tähelepanekuesemeteks iseenda ning enese arenguga seotud elamus. Kasvades üksikuna, seltsiliste ja kaaslasteta, koondab Ellu Romeldi kogu tähelepaneku-võime ning -oskuse niivõrt iseendasse, et välisilmast ikka enam võõrdub, seda peeldes ja selles midagi vaenulist aimates. Isa varase surma tõttu jääb Ellu ainsaks lähedaseks olevuseks ema, kes ennastsalgavalt ohverdab tervise, jõu ning viimse kui vaba hetke, et võimaldada tütrele hariduse omandamist. Kuis ja missuguste vahenditega see tal tehase kehvapalgalise naistöölisena korda läheb, ei selgu teosest. Paiguti tundub ebasuutavana, et selliste aineliste eelduste juures Ellu endale keskning eriti ülikoolis õppides võib lubada luksust, mis meie oludes vaese inimese lapsele kättesaadavana pole mõeldav: nii Ellu mugavad asupaigad ülikoolilinnas, mõnusate sängide ja diivanitega; tema kaunis rõivastus — niipalju kui sellest aimu saame; mõni haruldane siidraht, millesse mähituna ta naudib peene koe pehmust ja enda mõtisklusi; elavaist roosidest pärg — südatalvel! — mille ta saadab tiisikusse surnud kaasvõitleja hauale... Seesuguste üksikasjade kohtamisel tärkab vahel küsimus, kas ka autor ise pole natuke eluvõoras ja tõsiolusid mittearvestav, nagu tema teose peakuju!

Ellu Romeldil pole aimu tõsielust, reaalse olemasolu praktilistest külgedest; enda aineliseks elatamiseks ei liiguta ta kättki. Ühelt poolt isekas enesehellitamine, teiselt poolt äärmine saamatusteevad ta nii ebapraktiliseks, et ta passiivselt laseb ema enese eest hoolitseda, ja kus ema abist ei küüni, seal kannatab tühja kõhtu. Eas, mil meie oludes kehvemad edasiõppijad endile õppe- ja sageli ka söögi- ning rõivasteraha teenivad kas või eraturundide andmisega, viidab Ellu Romeldi vabad pealelõunad ja õhtud lugemise, mõtiskluste ning unistustega, elutühjust ning -sisust kurtes. Haarab teda keskkoolis õppimise aegu teatrikirg, siis pitsitab ta ema niikuinii tühjast kukrust jonni või pisarate abil tarvilise piletiraha, — ei arusaamist ainelisest seisukorrast ega kaastunnet emaga!

Ülikooli astudes ei vali Ellu mitte üksi praktiliselt seisukohalt vaadates kõige vähem tulusat stuudiumi, vaid kuulab veel selgi alal just kõige vähem praktilisi loenguid, loeb just kõige vähem tegeliku eluga seotud ainetevalda käsitlevaid raamatuid — ja kõike seda ikkagi jälle ema kulul, küsimata ema tervisest või teenimisvõimaluste ulatusest, ema kui hingelist olevust üldse nagu arvestamata. Alles kui vananev ema jõu liigkulutuse tõttu kokku variseb ja lühikese haiguse järel sureb, leiab Ellu kahetsusmõtteid, tabab teda kaastundemeeleolu. Seegi kahetsus on sama suurel määral kaastunne iseendale, — Ellu ei oska emata midagi peale hakata: ei suuda õpingut jätkata ega oska endale teenistust leida. Ta hingitseb laenude varal, on lühikest aega õpetajaks, annab siis eratunde, kleebib paberossikarpe, — naeruvääriliselt saamatud ning abitud katsed praktilise eluga toime saada! Neist tüdinedes lõpetab ta enda ebaproduktiivse elu enesetapmisega.

Nagu näeme, on Ellu Romeldi iseloomus ja elus kõik osised olemas, et teda lasta näida ebameeldivana, mittesümpaatlikuna, osavõttu mitte väärivana. Kuid autori jäiselt erapooletu ja õpetlasetaisusega töötav eritlusviis ei lase lugejas tekkida ei halvaks panevat alahinnangut ega hukkamõistvat pahameelt: ei lase Ellu Romeldi kujule läheneda üldse mitte kõlblise hinnangu ega tunnete mõõdupuuga. Esipinnal püsib kogu aeg huvi põhjaliku ja osava hingeelulise eritluse vastu ning ühes autoriga suhtub lugejagi Ellu Romeldi — eluparasiidi — kujusse täitsa objektiivselt.

Ellu Romeldi on kehastatud passiivsus ja sensibiliateet. Mandunud olendi iseka endassekiindumusega teeb ta enda saamatusest ja elupelgamisest kõrgi elu ning inimeste põlgamise arvata vauruse. Kogu olemasolu tundub talle inetuna, vastikuna; tundub talumatu, haigestava ja tüütava koormana. Enda teotsemisvõimetusest teadlik olles on ta juba noorukese tütarlapsena veendunud, et „pole tal maakeral kuigi palju toimida; elu astub temast mööda teda riivamata“. Ellut painab alatine elutühjuse ja -tühisuse tunne, kuna ta ise enda elu ei taha ega oska sisustada ei tegude ega tunnetega, — isegi armastada ta ei suuda oma isekas üksikõiksuses: „Ellu armastab end liiaks, et sattuda mehe tujudele tallermaaks, et vanduda end kooselu tillukesile väikekodanlisile tarbeile, tuua eneseohver ligimesele...“

Kuna selline kuju oleks muidu vaevalt usutav, rõhutab autor, nagu öeldud, Ellu Romeldi passiivsuse põhjusena eeskätt pärilikkust, iganud sugukondade võsu kehalist ja vaimlist mandumust — ning sellelt vaatekohalt võetuna on ses kujus midagi traagiliselt veenvat. Kuigi „Andekas parasiit“ pole sisult nii aktuaalne kui ehk mõni teine kirjanduslik uudistoode, on see igatahes väärtuslik teos inimliku dokumendina.

Ellu Romeldi pisimategi meeleolu-varjundite ning igapäevsete elamuste mõnikord ülitühiste, kuid iseloomuliste üksikasjade kujutuses on midagi nii vahetult subjektiivset, et mulje tekib, nagu kirjeldaks autor isiklikke kogemusi, iseenda lapse- ja noorpõlve mälestusi. Valgustades peategelase hingeelu üksikasjaliselt, ülitäpsalt ja viimseis peenustes, jätab „Andeka parasiidi“ autor kõrvaltegelased lähemalt kujutamata. Üksnes Ellu vanemad on selgemalt joonistatud — niipalju kui nende iseloomustus peab võimaldama jälgida Ellu siseilma kujunemist; muud kõrvalkujud jäävad vaevalt piiritletud udulaikudeks: autorit huvitavad nad näiliselt ainult Elluga suhtudes, mitte isikutena iseeneses. Isegi meeskujud, kelle olemasolu mõjustab Ellu tundeilma — Ilmar Annuk ja Pärtel Kraiss — on puudutatud riivamisi, millest kahju, sest seetõttu jääb Ellu tunnete areng ja kustumine ühekülgsest põhjendatuks.

Ühelt poolt Ellu Romeldi kujus tunduvalt väljenduv isiklikkude elamuste ja mõtiskluste kajastus; teiselt poolt kõrvaltegelaste vaevaltpiiritletud kujutus lubavad oletada teatavat — esikteose põhjal raske ütelda kui kaugele ulatuvat — kujundamisvõime nõrkust ja fantaasiapuudust. Seda ning Reed Morn'i intellektuaalse külje tugevust, omapärast sõnakäsitluse-ostkust ja teaduslikku eruditsiooni arvestades tekib küsimus, kas „Andeka parasiidi“ autor tulevikus ehk ilukirjandusliku eneseväljendusevõimaluse juurest ei siirdu puht-teaduslikule alale, milleks tal

kõik eeldused olemas. Igatahes tundub usutavana, et Reed Morn'ilt — kas nii või teisiti — hingeelulise analüüsi alal veel mõndagi oodata jääb.

M. Sillaots.

Betti Alver: Tuulearmuke. K.-ü. „Looduse“ 1927. a. romaanivõistlusel II auhinna saanud romaan. K.-ü. „Loodus“ Tartus 1927. 255 lk. Hind 360 mk. Kaas Peet Aren'ilt.

See raamat mõjub nagu värske tuulepuhang. Mäherdune tujukas hoog, määrane nooruslik-jõurikas vallatus! Missugune võrratu spontaansus! Enne kui mingisuguseid kunstitoote tehnilise küljega seotud assotsiatsioone, mingisuguseid puhtvormilisse külge puutuvaid tähelepanekuid saab tekkida, — ammu enne on lugeja teose ainelisest küljest nii tugevasti valutatud, et vormiline külg enam meeldegi ei tule.

Betti Alveri kirjutusviis ei võimalda eraldada sisulist külge väliskujulisest: siin on kjuju ning sisu üksainus tervik.

Sisult on „Tuulearmuke“ armastuseromaan. Ja sellena uueks tõenduseks, et armastus on aine, millest ikka ja jälle võib kirjutada sootuks uue teose sootuks uues värvingus. Betti Alver on algaja kirjanik — varemalt vist ühe ainsa novelliga „Loomingus“ esinenud — ning seesugusena tõenduseks, et võimed ei olene iga kord aastaist.

Romaani dispoitsioon on hästi õnnestunud. Sissejuhatuseks tutvume tegelaskonnaga, peamiselt noorte tütarlaste omapärase maailmaga, kus õhk on täis armunud kergemeelt. Kõik kõnelevad armastusest; igaüks on armunud, — isegi mitmekordselt: huvitavasse näitlejaisse, kaasvõitlejaisse-üliõpilastesse, kihardatud juustega kunstnikkudesse, mõnda „jumalikult“ elegantsesse professorisse... Ses armunud näitsikute — ja noormeeste — õhkkonnas on tuulispea Lea Ring ainus, keda armastusejutud tüütavad: „Olete siis kõik hulluks läinud?... Mis on armastus? Kus on armastus? Kõik on omale ülesandeks teinud mind sellega vihastada!..“

Kummaliseks vastandiks tühisele ja kergemeelsele keskkonnale on autori lemmik Lea: labaselt heasüdamliku tädii majas pooleni halastusest sallituna kangekaelseks ja kiuslikuks muutunud pehme, kuid uhke hingega laps. Alaliste manitsuste, noomituste ja hapumagusate etteheidete mõjul on Lea kergejalgne vallatus moondunud tujukaks tuiskamiseks, impulsiivselt pulbitsev iseteadvus — endassesulgunud jonniks. Väliselt kareda kamara taha peitub ematult-kasvanu soojust-janunev, ilutaotlev, ideaalsest unistav süda.

Lea Ringis kehastatuna ilmub esmakordselt eesti kirjandusse noore tütarlapse kuju kõiges erilaadilises veetlevuses. Betti Alver — ise kahtlemata alles väga noor — on imekaunis värvis osanud fikseerida hooletusse jäetud, hingeliselt külmetuva tütarlapse neitsikskujundumise. Näiliselt nii buršikoosne Lea igatseb salaja osavõtet, arusaamist, ilutseb õnnest, mida ennustavad ülemineku-aastate alateadvuslikud aimdused: „Kuis on suur maailm, kui palju teid siirdub kaugusse, ent milline viib sinu manü, õnn? Milline su nägu, kui lähened mulle? Kuhu pean pöörama pilgu — taevale või maale, kaugele või lähedale? Kus taban su? Või oled juba praegu minus kui peidetud aare, puudub

vaid eeldus su vallandamiseks?... Ah rutemini, rutemini! Juba küllalt kaua seistud värvate taga, süda kui lühter, täis põlevaid küünlaid, hing köetud aimustest...“

Mis pinnapealselt elu nautivas keskkonnas kerge armumise ilutulestikuna õhku lendab, selle kätkeb Lea enda sisimasse, teed valmistades puhkeva tundeilma sügavusteni haaravaile elamusile. Hoopis teissugusena kui poolteadlikud aimused kujutlesid, astub Lea ette esimene armastus. Tuleb tasa ja vargsi, kasvab alateadvuses, areneb märgatamatult, kuni saabub tund, mil vallatu tütarlaps peaaegu kohkudes märkab, et on „kaks halli silma, millede pilgu all pole Lea enam Lea!“... Lea esikarmastuse ja selle õhkhapra tunde järkjärgulise arenemise kujutuses on midagi, mis Betti Alveris lubab eeldada suurt naishinge tundeilmasse süvenemise annet: sellise sulgkerge käega võibki ehk ainult naiskirjanik kujutada tujukast lapsest andumist-ihkavaks neitsiks kujundumist. Missugune röömus-alistuva enesesalgamisega tahab Lea k a n n a t a d a, et olla armastatule meelepärasem; mäherduse mehiselt-ohvrimeelse endavaljastusega katsub ta end ümber kasvatada vastavaks vananeva mehe ideaalile! Missugune lapsekelmus ja naisheldimus Lea püüetes, dr. Anderseni üllatada enese taitunud ning ohjeldatud minaga: „Millised silmad teete, nähes, et Lea pole enam endine egoistlik tuulepea, vaid mõistlik, vaikne ja kannatlik?“ küsib ta oma unistuses. Tõepoolest, Lea ei ole enam Lea, ei ole enam endine Lea: „... kuhu jäi siis too tüdruk, kes tahtis pugeda seitsmekordsesse soomusesse, andudes täie hingega vaid tööle? Ja nüüd oled sa tulvil täis ootusi ja aimusi, sulle on ülihuvitavaks muutunud isegi küsimus ta kingavärvist... Laman liikumatult pimeduses ja tunnen, kuidas hinges midagi soehella kasvab, mu suureks ja heldeks teeb. Loobuda tahaksin siis, hea olla ning kinkida... Tahaksin, et haihtuks mu vaate all tugev mees ja teadlane ning säiliks vaid õnnelik laps. Mida enam kingiksin, seda rikkamaks muutuksin ise...“ Nii palju hingesoojust ja nii suuremeelset andumisvõimet peitub siis ses näiliselt nõnda poisilik-tormakas tütarlapses!

Lea esikarmastus toob palju kannatusi ning valu ja õige natuke hõiskavat õnnetunnet; kuid tänu kannatusterohkusele kujuneb sellest tunnetekeerisest Lea vaimlise ja hingelise kasvamise protsess. Armastuse nimel enesesalgamiseni läinud, leiab Lea end aasta pärast — oma mina jälle tagasi saades — küpsemana, jõuküllasemana, ka naiselikumana kui romaani alul.

Sama pikkamisi kui toimus Lea armumine, sama järsku ja ootamatult tuleb kainenemine; armastuse idealiseeriva uduliniku katkedes avanevad ta silmad äkki nägema, et armastatu on tõeliselt v a n a, väsinud mees, ainult kaastunnet vääriv. Iseenda üllatuseks taipab Lea, et ta oli armastanud vaid idealiseeritud kujutelma, kannatanud iseenda igatseva õnneootuse tekitatud pettepildi pärast: „Ta hoiab mind käsist ja vaatab küsides alla. Issand, kuis näib ta vana sel siniselgel päeval... Kui vähe vastab see haiglane, kurnatud mees siin vankrinurgas seda kuju, kellele kuulunud mu kõnelused päeval ja ööl...“

Dr. Anderseni vanainimeselik-kuiva, natuke eluvõõra, natuke pedantse kuju ning Lea värske nooruslikkuse vastuolu ilmestub kõige tabavamalt lahkumiseelse päeva kõneluse lühikeses katken-

dis, — ainult paar juhuslikult pillatud sõna muu jutu seas, kuid neis peitub kogu romaani kvintessents:

„Homme pean söitma“, ütleb ta palitukraed kergitades: „Pöörane tuul siin, ma ei mõista, kuidas ometi...“

„Oh, see pole veel midagi! Peaksite tulema Liivaneemele, seal puhub vaiksegi ilmaga juuksed peast! Ma ei tea, miks inimesed ei armasta tuult? Mina, doktor... teate, mis teeksin, kui tuul oleks inimene?“

„Tooksid ta siia, et mul õieti külm hakkaks?“

„Ei, misjaoks nii? Kui tuul oleks inimene, suudleksin ta surnuks.“

See hetk on õieti Lea ja dr. Anderseni vahekorra pöördepunkt. Kui doktor siin terasemalt kuulda oskaks, tal ei tarvitseks Lealt — tuulearmukeselt — küsida ega oodata enam mingit muud „vastust“ oma kosimisele.

Lea kõrval on dr. Anderseni teiseks romaani kandvaks kujuks; ning väga hästi valitud kujuks. Ainult säärase kaaskuju varal võimaldub kujutada Lea elamusi väärtuslikkudena; ainult seesuguse kaasmängija kõrval on Lea tunnete tõsidus ja kannatuste mõrudus usutav. Pealegi rikastab Lea esikarmastuse kõrvale joonistatud vananeva mehe viimne tunnetepalang romaani kõrgeväärtusliku osistekogumiga: peamiselt ses vastuolus peitub teose mõjusa šarmi võti; tänu sellele vastuolule on meeolulised järjest vahelduv, meeolulise-värving aina uus ja lõppakord nii tihe ning mitmetoimne.

Betti Alveri noorust — füüsiliselt ja kirjanikuna — arvesse võttes on tema kujundusvõime üllatav; kogukas teoses pole õieti ühtegi ähmast, ebamääraselt võetud kuju, Lea tüseda tädiga alustades ja väikese Gert'i väga tõepärase kujukesega lõpetades, — iga kõrvaltegelanegi omaette isik. Sealjuures kohtleb autor iga tegelast heatahtlikult — tahaks peaaegu ütelda: nagu laps oma nukkudekogu —, hoidudes ühelegi liiga tegemast, iga üksiku kujundamist ise nautides. Erilise hoolega ja tunduva respektiga joonistab autor dr. Anderseni kuju; see on väga peen, väga tagasihoidlik, väga suursugune kuju, mida üheski joones pole liialdatud, naeruvääristamisest kõnelemata (kuigi teose struktuur seda oleks võimaldanud). Nagu Betti Alver üldse iseloomustab piskasjade varal, moodustub ka dr. Anderseni kuju tillukesist detailest, järk-järgult plastilisemaks tihenedes, kuni kuju nii elavaks saab, et arvad tema häälekõla kuulvat, ta naeratuse erivarjundeid nägevat.

Kompositsiooniliselt võidaks teos mõne üleaaruse episoodi (näiteks 19. peatüki) ära jäädes; meeolulist külge rikastavad rohked mõnerealised loodusekirjeldused, — noor autor näib kodumaa loodust hästi tundvat ning armastavat.

Kokku võttes võib Betti Alverile tema esikromaani puhul südamest õnne soovida; isegi oletades, et kujud ja peategelase elamused on autorile isiklikult väga lähedad, ei saaks eitada „Tuulearmukeses“ väljenduvat kujundamisoskust, omapärasit ning vaba sõnakäsitlust ja meeolulise külje tihedust, — andmeid, mis Betti Alverilt tulevikus lubavad loota veel mõndagi head.

M. Sillaots.

August Jakobson: **Vaeste-Patuste alev**. K-ü. „Looduse“ 1927. a. romaanivõistlusel esimese auhinna saanud romaan kahes köites. K-ü. „Loodus“ Tartus, 1927. 760 lk. Esimese köite hind 400 mk., teise köite hind 350 mk. Kaas Jaan Vahtralt.

Kriteeriumiks võttes näiteks Fr. Tuglase viimse täiuslikkuseni viimisteldud ja proportsioneeritud vormikauniduse, peaks võib-olla üldse keelduma tunnustamast August Jakobsoni kogult kolossaalset esikteost ilukirjanduslikuks tooteks: nii tunduv ja märgatav on ses ligi tuhandeleheküljelises teoses kujundamatu fooresaine, viimisteldud vormidesse sulatamatu materia. Kuid „Vaeste-Patuste alevil“ on voorusi, mis vormilise külje kaunidusega ei tarvitse seotud olla; ja vapustavalt mõjub see romaan lugejasse, kes teõsele ei lähene mitte kaunishinge ilujanuse nautimissooviga, vaid kirjanduse pea-ülesannet näeb inimese ja inimelu kujundamises.

Lugenud kas või kümme-kondki lehekülgi, on selge, et Jakobsoni puhul ei saa proportsioonide-kooskõla ega vormiküsimust kõnessegi võtta; ei ole autor ise sellist arvestanud ega ole väliskujusse puutuvail üksikasjul kuigi suurt tähtsust teose olemasolu õigustava sisulise külje kõrval. Jakobson pole — ega ole mõtelnudki olla — kirjanik-artist; kui teisiti ei saa, kuhjab ta peatükkide alule tohtu hulga üksikult ritta lükitud daatumeid; kui sündmestiku arendamiseks või mõne uue tegelase tutvustamiseks tarvis, katkestab jutuvoolu pikatoimeline, kuiv tõsiasjade loend. Jakobsonile on ükskõik, kuidas jutustada; peaasi, et aga üldse jutustada, mingil viisil lõpuni viia sünge „vaeste-patuste“ eepos. Jakobson jutustab sisu, mitte oma kompositsiooniliste võimete või stiilimeisterlikkuse demonstreerimise pärast. Jutustab, sest et — nagu ta üliõpilase Petersoni, enda teisiku suu läbi ütleb — keegi kord jutustama peab sellest omaette maailmast, millest väga suurel osal eesti lugejaskonnast senini kindlasti aimugi pole olnud.

Nagu Tammsaare „Tõese ja õiguses“ annab läbilõike kehva põlluharija elust, pakub Jakobson „Vaeste-Patuste alevis“ läbilõike veel kehvema, võrratult hirmsamais tingimuses elava agulitöölise olemasolust. Nii masendavalt kui ajuti mõjubki „Tõese ja õiguse“ tegelaste näiliselt asjatu ja võimetu võitlus kitsi ning salakavala maaga, on sel elul ometi just maa kaudu teatav mõte, sel olemasolul oma õigustus. „Vaeste-Patuste alevi“ elanikkude elul aga pole mingit mõtet, nende olemasolu on lepitamatuks etteheitetes inimesõigusi, inimlikku õiglust suus kandvale ühiskonnale: ei saa juttu olla õigustest ega õiglusest, kuni sääraates tingimustes elab inimesi, sünnib ja kasvab lapsi.

Keskonna laadi poolt tuletab „Vaeste-Patuste alev“ — et meil tuntud teost võrdluseks võtta — mitmeti Joel Lehtose „Putki-notko“ õhkkonda meelde. Kuid Lehtose ainekäsitusviis „Putki-notkos“ on aine süngusest hoolimata kuidagi päikesepaistene, muretultmuigav, kuna „Vaeste-Patuste alevis“ kujutatud keskkond ei luba sääraast käsitusviisi: vist suurimigi optimist ei suudaks leida siit veel midagi, millest saaks kirjutada heatujulise huumoriga. Ses ilmas pole ühtegi osist, millest kinni haarates saaks heita päikesepaistet süngesse õhkkonda, — „Vaeste-Patuste alevisse“ ei paista päike! „Polnud siin midagi haljast ega lakkavat. Nagu hall, udune rabamaastik, mis ümbritses seda alevikest pea kolmest küljest, nii olid ka inimesed, kes siin elasid... Nende ilm ula-

tus ainult agulist vabrikuni ja vabrikust tagasi agulini, nende vaimline keskpunkt oli kõrts, nende suurem lõbu viin, neid püstihoidev jõud aga puhk-puhult lõkkelelööv, orjameelsusse maetud pakitsev viha, mis avaldus... peaaeglikult ühes: enesevahelistes urgitsustes ja närimistes.“

Autor ei varjagi, et inimesed, kellest ta kirjutab, on enamasti alaväärtuslikud, sageli põlgust-väärivad, selgrootud ja mõistmatud olevused; ta rõhutab koguni nende orjalik-kahepaikset kõlblust, mis ülemate silma ees alistunult kintsu kaapab, selja taga vannub ning ähvardab; mis „saksa“ „lahket sõna“ kuuldes oma hädad unustab ja liigutatult heldib („Kuradi kena mees, see direktor, jumala eest, kena mees,“ naeratas keegi vanamees liigutatult: „Nägid, kui sõbralikult Andresega rääkis?“), omasuguseid aga vihaselt „närib“ ja salvata püüab nagu uss aia alt. Kuid autor mitte ainult ei kirjelda, missugused on „Vaeste-Patuste alevi“ Kolgata küla elanikud; ta ütleb ka, miks on nad seesugused ja mitte paremad. Ta viib meid nende poolmädanenud hütidesse, laseb meie peendunud ninu haista nende koopataoliste eluasemete lõhnu ja lehki, paljastab meie ees nende kidurdunud kehade luise inetuse. Veel enam: ta viib meid „vaeste-patuste“ minevikku, kisub alasti nende isade viletsused, hädad ja patud, — kuni me neis „lojuse“-taolistes olevustes ei näe enam põlguseväärilisi, ebainimlikke olevusi, vaid puudusse ja hätta lämbuvaid kaaskodanikke, hinge- ja ihulise kehvuse survele mandunud kaasinimesi: mitte enam vastikuid ning roppe seltskonna-heidikuid, vaid pääsematult õnnetuid kaasvendi. Igaüks meist võiks olla samaugune, poleks ta juhtumisi sündinud ja kasvanud paremais tingimuses. Kas tohib ainult juhus määrata, kas peab ainult juhus otsustama inimeste saatuse? Kas pole igal üksikul inimesena ilmatulnul õigus igakülgsest arenedes väärtuslikuks isendiks kujuneda? Neisse küsimusisse suubub Jakobsoni „Vaeste-Patuste alev“. Ja need küsimusedki — kuigi ei leitaks neile vastust, ja seda oleks praegu raske leida! — on enam väärt kui vormivead; need kaaluvad teose sisust paratamatult oleneva rõveduse, roppuse ja üksikute piltide masendava inetuse.

Nagu autor ise ütleb, tahab „Vaeste-Patuste alev“ olla „fotograafiiline pilt, midagi salgamata, midagi ka lisamata“; autori suurimaid voorusi sealjuures on kaine ning asjalik väljendusviis.

Teose toonist kuulduv inimese häält, kes ise põhjalikult tunneb käsiteldavat keskkonda, ise selles on kaasa elanud, ise ses õhkkonnas hinganud. Seepärast pole siin ei paatost ega näpuganaäitavat kaastunde-norimist; puudub too sentimentaalitseva kõlb-lusejutlustaja õline alatoon, mis teeb nii ebatõepäraseks ja mitte-usutavaks näiteks Mait Metsanurga proletaarlaste-elu käsitlevad novellid. Jakobson laseb tegelasi ja sündmustikku mõjuda, mitte iseenda — tõelisi või oletatavaid — tundeid. Jakobson pole — ja see on tema tugevamaid külgi — teadlikust mõjudatahtmisest hoolimata mitte tendentskirjanik!

„Vaeste-Patuste alevi“ keskuseks on samm-sammult sügavamale langev, pikkamisi häviv Lüüñede perekond. Võib-olla pole nii rohke ja nii vahetult üksteisele järgnev õnnetuste hulk tehniliselt kõige parem võtte: kunstitootena oleks teos ehk mõjusam, kui autor Lüüñede õnnetused oleks kahele või kolmele perekonnale jaotanud, — jätkunud oleks neid veel rohkemailegi pere-

konnile! Kuid puht-tehnilisi küsimusi kõrvale jättes peab mõnema, et Lüüenede paratamatu langus ja hukkumine on põrutav-õudne sääraseski käsitluses. Otse masendava hoolimatusega vajub õnnetu perekonna pähe aina uusi hoope, milledest puutumata ei jää isegi väiksemad lapsed. Lüüenede õnnetused mõjuvad seda vapustavamalt, et enamik selle perekonna liikmeid — kesk-konna ja pärilikkusega seletatavaist pahedest hoolimata — on sümpaatlik ja lugeja osavõtlikku poolehoiet vääriv. Kõnelemata lastest, kelle kannatused — eriti kui neid võtta pärilikkuse põhjustatuna — tunduvad ülekohtuseina ja halastamatuina, on vananeva Lüüenede abielupaari endagi õnnetused inimliku talumisvõimega ja üliinimliku oletatava õiglusega mõõtes üllirängad. Teose lõpu poole muutub kahe vanakese pilt seetõttu traagiliselt-impasantseks, omandades abitute saatuseohvrite lepitava ja selitava aupaiste. Kujutatud on iga perekonna-liige nõnda selgejooneliselt, et lugeja kindlailmelise pildi saab nii vanemaist kui üksikuist lastest. Kõige katkendlikum ja ebamäärasem mulje jääb vana Lüüene kasupojast Ridlest, — põhjuseks on ehk selle degenereerunud, sisemise tasakaaluta ja keskendusvõimeta kuju ebaselge isik.

Kõrvalkujudest on Lüüenede naabrid Vitjaginid ja Matveid teravamalt piiriteldud, kuna muu — peaaegu loendamatu — hulk juhuslikke tegelasi vaevalt mõne joonega on fikseeritud; enamasti ometi nii õnnelikult, et neist elutruu kogumulje jääb. Autori tehnilise vilumatuse ja — eriti teises köites selgesti märgatava — ruttamise tõttu jääb sagedamini esinevaist kõrvaltegelastest paiguti katkendlikum üldmulje kui juhusliku elemendi massi seast esile kerkivaist episoodilistest kujudest. Mõned kõrvaltegelased, kellele esimeses köites võrdlemisi palju ruumi on pühendatud, esinevad teises köites üsna vähe, teised ununevad sootuks. Isegi niisugust esmajärgulist tegelast kui Ridle käsitletakse kuidagi tujuti, paiguti tema olemasolu unustades, kuna mõnele episoodiliselt vilksatavale kujule seevastu lubatakse vahel terviku ühtlust katkestavalt palju ruumi. Ajuti esineb tegelasi, kelle olemasolu on väga vähe või pole mitte sugugi põhjendatud, — esineb mõnikord nii kahepaikses valgustuses, et äärmiselt ebamäärane mulje jääb: sääraseks kujuks on pörandaalune Frisch, kes mõjub pigemini provokaatorina, kui mitte paroodia või karikatuurina.

Suurima tähelepanu pühendab autor massile, nimetule hulgale: õieti ongi ju teose peategelaseks too „närune, kasvatamata kogu“ oma orjalikus inetuses. Autor rõhutab ikka jälle just massi orjalik-tuima, pikaldast ja puist mõtlemisviisi, halli ja tõmploidu hingeelu ning instinktide-toorust. Ses sageli looma-tasapinnale laskuvas inimkarjas voolab „põlvest põlve mürgistatud kaabakaveri“; selle pahedesse ja tigidasse vimma uppuva ühiskonnakihi liikmed kannavad viimseni degeneratsioonimärki otsäees. Mandumisprotsessi tunnustena ning põhjustena rõhutab Jakobson nii pea- kui kõrvaltegelaste joomakirge ja sellega seotud sugulist kõlvatust. Joovad kõik, vanad kui noored; joovad alaealised ja lapsedki: kohutavaks näiteks on Lüüenede elurõõmus, elujanune poeg Arnu. Ja olles joonud, hakatakse märatsema, purustama, hävitama, — paisatakse tooreis tegudes ja rõvedais sõnus vallale kõik hingesse kogunenud sapp ja vihane vim. Joomise mõjul on „vaestes-patustes“ arenenud mingi meeletuseni ulatuv materdamisiha, mingi hullus-

tuseni minev lõhkumiskirg. Peksmis-, lõhkumis- ja hävitamis-
stseenide rohkuse poolest tuletab „Vaeste-Patuste alev“ Tammsaare „Tõde ja õigus“ meelde; nii siin kui seal on vihase hävituseahte põhjuseks äärmine ihu- ning hingehäda ja vaimline rahuldamatus.

Tammsaare „Tõde ja õigus“ ongi ainus teos eesti kirjanduses, millega „Vaeste-Patuste alevit“ saab kõrvutada, kompositsioonilise tiheduse, stiili-tasapinna ning autorite aastate-vahest ole-
neva sisemise küpsuse erinevusest hoolimata. Igatahes ületab „Vaeste-Patuste alev“ tänavuse kirjandusliku toodangu samal määral kui „Tõde ja õigus“ ületas mulluse.

M. Sillaots.

Mart Raud: **Rusemed.** Kolm poemi. „Noor-Eesti“ kirjastus Tartus, 1927. a. 61 lk. Kaas ja illustatsioonid Fr. Kaselt.

Mart Raua vastne raamat „Rusemed“ annab selget tõendust noore kirjaniku arenemisvõimest, osutab, kuidas ta kunstiline väljendus saab reljeefsemaks, lause mõttekamaks ning tuumakamaks, kuidas stiil võidab ilmekust, vaatlused ja tähelepanekud omandavad värvi ning plastilisust jne.

Mitme aasta eest debüteeris Mart Raud oma luuletuskogu „Kangastustega“. Sellele järgnes peatselt teine — „Äitsmik'u“ nimeline. Kuid kumbki ei väärinud erilist tähelepanu, ei ainelt ega ka väljenduselt. Sest nad olid ohtralt kroonitud nende eba-
vooruste ja nõrkustega, mis omased pea kõigi meie nooremate kirjanikkude esikteostele. Neis puudus kunstiline käsitlusviis, elamuste tihe võrk, usutavus, omapära jne. Ja väljenduseltki ei öelnud nad midagi raamatu olemasolu õigustuseks ega selle kasuks.

Kuid nüüd, mitu aastat peale Raua esimeste luuletuskogude ilmumist, võib konstateerida — autor on edenenud, ta eelmainitud puudused on palju vähenenud ja ta vastne kogu kuulub paremate hulka meie uusimas luules, kuigi ta veel täitsa vaba pole mõnest ebameeldivusest ega ideelisi kirjanduslikke nõudeid ei rahulda. Aga kui võrrelda Raua „Kangastusi“ ja „Äitsmikku“ „Rusemetega“, on vahe suur ja — võib-olla paljudele küllalt üllatavgi. See vahe pole autorile kahjuks, vaid vastupidi: Raua kui andelise ning areneva sulekäsutaja peale peavad vaatama needki, kes seda seni muige ja silmakortsutamiseiga on teinud. Kui Raud pole veel tunnustatud, siis läheneb ta sellele kindlasti.

„Rusemete“ maailm — see on eriline, lüürikarikas, helisev ja ka natuke sünge maailm, maa ilm. Autor on niivõrt orgaaniliselt seotud maa ja loodusega, et ta lihtsalt ei saa sellest kunagi vaikides mööduda. Looduse- ja maapilte põimib ta sinnagi sisse, kus need mõnikord üleliigsed, mitte tarvilikud. Aga see just ongi autori eriline omapära — heliseda igale loodusehäälele vastu, tunda enese sisetunde avaldust ja värinat igas pildis ning nähtuses. Ei suuda kujutella, et Mart Raud saaks kirjutada luuletusi suur-
linnast ja orgiatest, küll aga suurmetsast ja tormist! Aga see näitab ühtlasi ka teist asjaolu — kuivõrt piiratud ja kitsas võib olla ühe kirjaniku ainete ja elamuste maailm.

Mart Raud on tõeline looduseluletaja. Ja ta suudab seal kohati ilus ja loetav olla. Ent sageli uputab ta selle, mis südame peal, oma sõnarohkusesse, pisidetailide rägastikku ja alliteratsioonide ning assonantside väsitavasse voolamisse. Seal kohtame Rauda,

kes veel sipleb otsimises ja kobab stillilistes raskustes. Ja viimane asjaolu annab end ka „Rusemetes“ tunda: Raud on raske, tal puudub kergus, lihtsus ja ei olda vaba „tehtud“ värsiehitusest. Aga leidub vastupidistki. Nii näiteks esimene poem „Rahuõulutumad“, mis algab otse haruldase, kaasahaarava ja tundesü-gava lüürikaga:

„Kuulata, kuis selle koduta koera hulung
vaikust kui vaheda väitsega lõikab,
kurtumma kõrgusse, kaugusse hõikab
säälpool, kus eluhõng — päevale värv sulut!
Tõstatab taevani terava hunnu teiba:
näis, et sest värahtas ehagi palang.
Kellele karjatus, kajatu halang! —
Kuu pole sooja tähtedel anda leiba.
Puile on varjuks ant hebelad härma suled,
koer aga kodutu maanteedel longib.
Kuski on kuudikud, kuurid ja kongid,
soe müür ja silitus, pliivid ning rõõmsad tuled,
penil ent põlatul õõmajaks tuisk ja hanged,
päavarjuks teraskülm, sätendav kõrgus.
Kõikjalle kibedat kuuvalgust nõrgub,
haavleina tähtede teravaid pilke langeb...
Kuhu ka hiilind ta — kihvad ja kaikad vastu.
Kuski kui oleks nuust põhku või heina,
saaks kuhu viivukski puhkele heita!
Vaevalt veel nahklaine koiv suudab lumes astu.
Juba ta roidumas, raugemas külma lumme,
säravi väljade üle kui küünib
kuuvalgel märkama üksiku küüni.
Sellele siirdumaks tuhkjasse astub umme.
Räästa all heinte veost hagugi, neile heidab.
Neelatab suutäie jääkalki rooja.
Kibelev koon süüvib kubeme sooja.
Härmatand kints viimsed niutsakud karvu peidab.“

Samal ajal kui koduta koer võõraste küüni poeb, et seal natukenegi sooja tunda, ja kirikulised lumistel maanteedel koju rut-tavad, hiilib vanake oma pojaga kuhugi üksikusse metsatallu — vargile.

Väljas on lõpmata külm, teibad pauguvad ja tähed vilguvad, krigiseb, taevas on kui klaas. Läbi jäälliliste akende säravad jõulupuul küünlad, ümber kuuse kodune perekond. Vanakese poeg härdub:

„...Ta silmitseb ahnelt aina
akent, mil jäällillis lõpmata valgust.
Hinge see hellust teeb kuiski ja argust
imelist eneses südamel rõhuks aimab“;

ta palub isa, et see kavatsetavast teost loobuks. Aga asjata. Isa jääb oma kavatsusele kindlaks. Poeg ähvardab appi hüüda. Ning isa vihostuses muljub, lämmutab poja.

Traagilise lõpuga poem, mis aga just kõige õnnelikumalt ega usutavamalt, eriti just lõpupoelses osas, pole sõnastatud, lõpeb pildirikka ja tumeda-meeleolulise efektiiviga:

„Pilv tõuseb kuule ja veeretü musta varju
libistab hangede särade pikka.
Kajahtub esimene kireng ju kikka,
aknast ent vabinal vilgub veel künnlaid harvu.“

Kuigi poemile on terve rida voorusi omased, pole ta ka vastupidistest vaene; eriti just viimane pool — nagu juba eespoolgi mainitud. Kogu see traagiline isa ja poja vaheline sõnelemine ning kägistamine pole kõigiti usutav ja on psühholoogiliselt laialivalgus, nagu ühe poolega, puudulik. Kahju — autor on mitteolulisi asju (eespool) sõnarohtete ja üleliigsete detailidega „balsameerinud“, kuid oluline osa, milles üksikasjalikkus ning täpsus enam tarvilik ja nõutav, on jäänud katkeliseks ja ka ühekülgeks. Samuti esinevate tüüpide iseloomud.

Kogu nimipoeem — „Rusemed“ — on põhihelilt eelmisega sarnane, — ta lõpeb nagu viimanegi, „Selge õhtu“, traagiliselt. „Rusemetes“ esitab autor noormeest, kes läheb varemeile otsima mingisugust varandust, sest vanarahva pärimusjutt teab pajatada selle sealsest olemasolust. Kuid kogu selle otsimise ja noormehe psühholoogilised elamused ning kujutlused selle eel ja juures jäävad meile ainult laialipaisatutena ning -valguvatena meelde. Pole õnnestunud sellele poemile orgaanilist tervikust ja ühtlust luua. Need on ta peamised puudused. Õieti eepilise sisuga, kuid lüürikselt esitatud värsitoote lõpetab autor peategelase suurte soovide ja täidminekute purunemise, pettumusega — ei leia ta müüri august mingisugust varandust, vaid

„Lagedalle kandis kandami, kus helkis kuud,
nägi: roostund ahelates luitund inimluud.“

Viimane, „Selge õhtu“ nimeline toode, ei õigustagi poemi nime. Sest siin on tegemist vaid pikema luuletusega, kus autor kujutab vanakese, Äti, viimseid maise elu hetki.

Õnnestunuks tuleb lugeda Mart Raua poemide head rütmilist ja stroofilist väljendust. Leidub paiguti kohti, mis mõjuvad oma musikaalsuse ja intiim-pehme lüürikaga otse suurepäraselt. Kas või näiteks teise poemi („Rusemed“) algus oma haruldase mehise ja südamliku loodusluulega, mis ulatub kaugele Raua varasema ea toodangu saavutistest, ehk jälle poemi „Selge õhtu“ lõpposa:

„Selget õhtut roosat, sinist
uimastab ju udu õöks.
Eha vaibund kitsaks vööks.
Aga keset vaikust hilist
kuski nagu kellad lõöks.“

Heljub hääli unitasa,
ei neid tilgu linnusuu.
Magab luht ja mets ja muu...
Või ehk nõnda kuminaga
riivab tähti kaugeid kuu?

Ole ei see kuugi kumin,
siiski maisi hääli need.
Allik, kust need heliveed,
uduvaibis veeretumis,
võsas kuhu pole teed.“

Õeldagu mis tahes, aga ma ei tea meie uusimast luulest paremat, helisevamat ja pildirikkamat looduseluulet eeltooduga kõrvutada.

Raua luule kaotaks palju, kui sel puuduks musikaalsus. Viimane täidab sageli tühjad lausekohad, mis vaesed sisust ja mõtetest. Aga nautides väljenduse ja stiili virtuoossust unustame sageli muud kirjanduslikud nõuded. Nii siingi.

Tõsi küll, kohati muutub seesugune Raua luule tüütavaks ja liiga raskeks, tehtuks ja mitteloomulikuks. Autor vägistab rütmi ja riimi pärast lause, asetab sõnad segamini, patustab grammatika vastu, otsib alliteratsiooni ja assonantse. Neil puhkudel ning kohadel on Raud meile vastuvõetamatu.

Silma torkab selleski raamatus uute irdriimide rohkus. Neid tarvitab Raud võrdlemisi ohtralt ja mitte sugugi saamatult. Selle tõenduseks olgu toodud vaid mõni juhuslik näidetõend: mis — raiumist, aasta — laastand, istus — vist ju, õlalt — kõlak jne. Ka liitriime leidub, ja võrdlemisi huvitavaid, häid: asja — jahmatas ja, taat ta — vaata jne.

Tehniliselt on raamat maitsekas, meeldivate Fr. Kase illustatsioonidega. Eriti õnnestunuks pidada esimese poemi ees olevat koduta koera ulumist kujutavat illustratsiooni. Selles on hästi edasi antud see meeleolu, mis kajastub ka poemist „Rahuõõ ulutumad“.

Kuigi Raua „Rusemed“ ei täida kõiki luule nõudeid, tuleb seda kogu pidada õnnestunuks ja väärtuslikuks raamatuks. Pealegi veel siis, kui võrdleme seda autori esimeste töödega.

7. XII. 27.

K. Ehrmann.

K. Laagus: Doktor Moll. Tragikomöödia ühes vaatuses. „Noor-Eesti“ kirjastus Tartus, 1927. a.

K. Laaguse ühevaatuseline tragikomöödia „Doktor Moll“ kuulub niisuguste näidendite hulka, mis ei paku huvi ei lugemisel ega kindlasti ka mitte näitelaval. Ta on hõre, pinnaline ja ilma koomika ning traagikata sulesünnitis. On kahju, et autor, kes mõne aasta eest varjunime all (R. Rolain) küllaldaselt lootustäratavaid ja mitte just nõrku novelle esitas — kogus „Õised varjud“, nüüd säärase ebaküpse ja liiga vähe ütleva asjakese on avaldanud. Aga meid lohutab seejuures asjaolu, et „Doktor Moll“ on valminud nelja aasta eest — aastal 1923. Ja võib-olla pole autor praegusel korral, kui ta kirjanduslik eruditsioon ja närv vähegi arenenud ja värisenud, „Doktor Moll'iga“ rahul.

Autor viib meid meie haritud teadusemehe perekonda. Dr. med. Adolf Moll, kes oma mittemeeldiva nime „Mold“ on eestistanud — moenähituse pärast, „uurib“. Teeb katseid kodujärestega. Hoiab neid, emast ja isast, ühes puuris. Ning tagajärg — nad ei poegi. See ei piirdu aga mitte ainult kodujärestega. Abielupaaril eneselgi ei sünni noorsugu, kuigi see proua Emmeline Mollile just meeldiv pole. Teadusemees elab üle suursündmust — juba homme ilmub ta teaduslik uurimus välismaa ajakirjanduses! Ja kus siis selle au ning kuulsuse otsa ja algust! Tema, ainult tema, viib Eesti nime maailma teadusse. Eesti on siis ka teaduseriik, ning tema, dr. Moll, maailma kuulsusega teadusejünger. Aga asjaolud polegi nii halloolised.

„Uhkus tuleb enne langust“. Ja nii siingi: ajakirjanduses ilmub ajalehetalitusest kuulutus, kus abielupaar Mollid oma tuttavatele ja sugulastele teadustavad pojakese sündimisest. Aga kuulutuse avaldaja on sündimiskuulutuse reklaamitamiseks ebateadlikult tarvitanud „Moll’ide“ nime. Koomiline seisukord! — abielupaarile saabub sel puhul kohe kolm õnnesoovi-telegrammi korraga ja emagi sõidab Pärnust katsikile — „titele putru viima“, pisikese jaoks mähkmed ja pesukeneги kaasas. Ent doktorihärra haavub ning vihastub hirmsasti, — teda nõõgitakse! Ägedusehoos lubab kuulutaja vastutusele võtta. Kuid — tema tegelik nimi on ju veel ikkagi „Mold“, ainult sooviavaldus „Moll’i“ nime saamiseks on avaldatud, aga riigikohtu poolt alles kinritamata. Ja noorel abielupaaril, keda avalikkuse ees on blameeritud, ja noorel teadusemehel, kelle autoriteet nüüd langenud (sest ta ju sigitab!), ei jää muud üle kui troonipärijat ootama jääda...

Autor lõpetab oma 44-leheküljelise raamatu järgmisega, millest ilmestub ka edaspidine abielupaari suhtumine:

Proua Moll

(julgemalt, astub sammu paar mehele lähemale).

Teadus, nimi või — elu? Sina... sinu teadus, katsed (purskab hüsteeriliselt naerma). Ah, ah, ahaa! Sa tahad... kui naeruväärne see?... (Tõsisemalt.) Ah, ma ei tea... ma ei suuda!... Peavad nüüd inimesed teadma, et mitte elada, või elama, et mitte teada? Kumb nendest?...

Dr. Moll

(nagu aimates midagi; taandub kõõgiukse poole, pead käte vahele surudes).

Aaa! — Ah, naised, naised!! Kes lahendab lõpulikult küsimuse — „naine“?

Nagu ei paku see asjakene (teda ei saa teisiti nimetada) midagi oma ainelt ja tragikoomikalt, nii ei paku ta ka mitte midagi stiililt ja ta tüübid on veretud, üleskeeratud nukud, kellede dialoogid pole elulised, ka mitte kirjanduslikud. Liiatigi siis veel — lavalised!

4. XII. 27.

K. Ehrmann.

Lill Sygisen: Luuletused. J. Pari kirjastus Tapal 1927. a. 24 lk.

Huvitav tähele panna: meie väiksemad ja päris väikesed linnad on kirjanduslikumad kui pealinn Tallinna. Kirjanduslik intensiivsus ilmestub seal selgemalt ja avalikumalt, otsekohesemaltki. Kirjastus-osauhingu „Looduse“ romaanivõistlusele ilmus parima romaani, „Vaeste patuste alevi“ autor August Jakobson, kelle tunnustasid nimekad autoriteedid, mitte just suuremast meie maa linnast, vaid Pärnust. Uusi nimesid ei tule aga mitte ainult Pärnust, vaid ka mujalt. Kuid kõik ei tule mitte nii, kirjanduse-rahvast jahmatama panevalt, nagu „Vaeste-Patuste alevi“ autor.

Mõned tulevad teisiti, jõuetult ja varanäribunud sügisliilena... Üks seesugustest uutest meie uusima kirjanduse tumedal luuletavaeval on noor, kevadel Tapa gümnaasiumi lõpetanud naine, kes oma õiget nime pole julgenud oma „Luuletuste“ kaanele trükkida, vaid esineb aralt ja naiselikult: Lill Sygisen.

See on väike 24-leheküljeline luuletuskogu, kuhu paigutatud 44 värssi. Välimuselt tuletab see raamat meelde vanema aja luuletuskogusid, kus ühele leheküljele ära trükiti mitu luuletust ja juba seepärast ei ärata, ei jõua äratada Lill Sygisen'i „Luuletused“ huvi, muidugi ka mitte muud. Ja sisu? See on lühike, napolisõnaline teisend sellest luulest, mis piirdub Lydia Koidula, Anna Haava, Marie Underi jne. luuletusloomingu ja teotsemise aegadega.

Lill Sygisen'il puudub omapärane vaateväli, tundeilm ja väljenduseoskus, -närv. Ta ei ütle uut, ta vaid kordab. Ja et see ütlemine on halvem kui see, mis loetud või kuulud, sellest annab tunnistust ning ümberlukkamata tõendust „Luuletuste“ suurim osa salme.

Aine: loodus, erootika, melanhoolia, mälestused. Ja muidugi „paatose“, „ekstaasi“, „kire“, „joobumuse“, „andumuse“ ja „ihaga“.

Kas või näiteks järgmised romantilised read, millel puudub läbielatud elamuste soojus, instinktiivne tundepärasus ja mis ei suuda kuulajat-lugejat, küsitav kas ka autorit ennast, kaasõmmata, haarata:

„Ma jõvvetuna lamasin Su käte vahel,
ramb vaatamast ja isegi Su silma,
ning arvasin siis meile kahel'

Su silmin peituvat ma kogu ilma.“ (5. lk.)

See on raamatu underlik teisendamine, lugupeetud luuletaja aine ümberkäperdamine.

Kuid meie ei kohta Lill Sygisen'i lugedes ta „Luuletuste“ 24 leheküljel mitte ainult Marie Underit, vaid ka Lydia Koidulat, Anna Haavat (näit. groteskiline „üheie mehele“ à la A. Haava „Nööpnoel“), G. Suitsu, Johannes Semperit (L. S'i „Sügismeelne“, 13. lk.), H. Visnapuud ja ka Karl Abenit (L. S'i „Jumalagajätt“, 9. lk.). Paralleelide tõmbamiseks ja piltlikuks kõrvuseadmiseks puuduvad allakirjutajal siin kahjuks tarvilikud raamatud, kuid mälu najal võib seda siiski tõendada.

Ent trööstigem ja lohutagem end vähemalt sellegagi, et Lill Sygisen ei põe siiski mania grandiosa't, ta tunneb isegi oma sisemist tühjust, väljendamisjõuetust ja -saamatust:

„Ma üksi kaugel seisan keset ööd,
mind seo ei ühtki nõiduslikku võöd.

Jään seisma ise kaugemasse ritta.“ (21. lk.)

Ehk jälle:

„Oo, tahaks nutta oma jõvvetusest:
on hingen rabeleman tuhat tundmust ränka,
kuid ükski neist ei pääse vabalt valla.
On kõik kui tabat otse lummutusest.“

Viimased viis rida iseloomustavad Lill Sygisen'i (24. lk.) luulet väga tabavalt — autor ise neid nii iseloomustab. Ja seda peab siis ikkagi uskuma! Eks?

On küsitav, kas Lill Sygisen on loonud oma luuletused elamuste või kujutluste najal. Paljud asjaolud sunnivad esimest uskuma. On vaid mäng, noor naise mäng. Ja kui juba mäng, siis muidugi kõik mängust ka o l e n e b. Ja see olenevus selgub selle noore naise salmikestest, kes oskavat armastada, kes pettunud ja kes ahastab:

„Andke mulle tööd, pange mind tööle!
Ärge laske mind hulkuda, ärge laske...
Andke mulle kodu, oo andke!
Ma olen vaeseim armastusest ja hellitusest.“

(11. lk.)

Tehniliselt, vormiliselt jääb Lill Sygisen kaugele maha teistest algajaist. Keeleliselt on raamatuke ebaühtlane ja kohati koguni ülilvigane, kuid moodne olla tahtev.

Paljude puuduste tagast torkab aga siit-sealt esile mõnigi voores, kuid kahjuks — vähe ja harva. Parima lihtsa luuletusena olgu esitatud

P e t t u m u s .

Käele pää tinane laskub
rinnun ja syda raskub,
suu ymber mõrudusjoon.
Ole ei yhtki mul kallikspidet,
kõida ei suurimat armastussidet,
kurb hinge heliseb toon.
Sult asjata suurust ma otsin,
see unistus paljas, et arvasin
sun leiduma päikest mina.
Oled ikka sa inimen argipäeva,
oled huhkija, puhkija, kõik nagu,
tuule järele keeraja nina.
Oli pete, mis nägin su silmaden,
viskus kui vuhinal, piiskaden
yle mu hinge purskkaev.
On nyid häbi, et koorisin sydame
su ette kui puhkenud õiekese.
Mu sydamel sellest vaid vaev.

Algajailt tahame rohkem ja paremat. Kas suudab seda Lill Sygisen kunagi anda? Kahtlane. Miski ei luba seda igatahes praegu, selle luuletuskogu põhjal, loota.

K. Ehrmann.

Anton Jürgenstein: **Minu mälestused. II jagu.** „Noor-Eesti“ kirjastus 1927. a. 255 lk. Autori pildiga.

See oli peale õhtusööki, kui võtsin kätte praegu mainitud raamatu ning asusin lugema. Ei märganudki ajalendu. Kell näitas juba järgnenud päeva esimesi tunde, kui lõpetasin viimase lehekülje. Igatahes enne ei saanud seda raamatut käest panna.

Ei taha hakata siin tähistama memuaarkirjanduse üldisi iseloomustusi, seda on mitmed juba teinud ja olen isegi pikemalt kirjutanud, sõna võttes Aug. Kitzbergi „Tuuletallaja“ puhul („Eesti Kirjandus“ nr. 1. 1926. a.). Tahan siin vaid mõne reaga selgitada, milles peitub käesoleva raamatu haaravus.

Ajajärk, mida A. Jürgenstein käsitleb oma mälestuste teises köites, ulatub 1905. aastast kuni 1920. aasta algusesse, Tartu rahu saabumiseni. Kuigi see on isiklikkude tähelepanekute ja elamuste kirjeldamine, erineb ta tunduvalt tavalistest memuaar-teostest, sest tema kajastab oma mahus pea tervet tolleaegset Eesti avalikku elu ning tegevust. Eriti ilmestub see just teose algupoolel. Olgugi et autor mainib oma saatesõnas, ta pole tahtnud kirjutada ajalugu, vaid üksiku inimese elamusi selles hüvi-

tavas järgus, kujuneb ometi nii, et neist „üksiku inimese“ mälestustest saab ajalugu ja pealegi mitmekülgne.

Anton Jürgenstein on rohkem kui paarkümmend aastat askeldanud meie avaliku elu tulipunktis. Tema tegevuse amplituud on lai. Ta on rahvasaadikuna võtnud osa teisest Vene duumast, kongressidest ja mujalt selliseist koosolekuist, teotsenud meie ühistegelistes ettevõtetes, olnud ühe eesti tähtsama teatri „Vänuise“ juhatuses jne. Peale selle on tal ajakirjanikuna olnud kokkupuuteid kõiksuguste võimumeestega, alates vene tagurlise isevalitsuse juhtidest ja lõpetades enamliste komissaridega ning saksa okupatsioonivägede ülematega. Tema elutöö on andnud talle palju kirjusid mälestusi, mis üpris tihedalt seotud meie üldise kultuurilise arenemisega.

A. Jürgensteini mälestustel on selle tõttu kahekordne väärtus. Esiteks on nad mälestused kui seesugused ja teiseks liitub nendele veel ühe meie lähema mineviku järgu üldajaloo mitmekordne kajastus. Näiteks teeb Anton Jürgenstein pikemaid reise Lääne-Euroopas, Krimmis, Kaukasuses ja mujal. Need on eeskätt puht-turisti matkad, kuid nendele seltsib veel sõidu otsekohene eesmärk. Ja see seisab ikka üldsuse huvide teenistuses. Nii sõidab ta 1913. aasta suvel Saksamaale Tartu Eesti Majandusühisuse ülesandel kaaliväetise sündikaadiga läbi rääkima. Krimmi kutsutakse ta Eesti asunduste laulupeole kõnelejaks jne. Ja siin on Jürgenstein'il olnud terav tähelepanu ja hea mälu.

Teost aitab elustada tihe naljajuhtumuste vahelepõimimine. Näiteks kas või sihukene lugu, nagu jutustab seda autor Suhumi eestlaste laulupeolt. Kontserdi korraldajad soovivad laulda avamiseks eesti hünni, aga see laul ei ole kavas ette nähtud. Saadetakse saatkond, eesotsas Anton Jürgensteiniga, kuberneriga juurde luba küsima, kes parajasti on saanud peoplatsile. Kuberner küsib, mis sõnad nende soovitud laulul olevat, pabub kohe üks saadikuist; seal palvetatakse tsaari, õiguse ja isevalitsuse eest. Väga hea, kostab kuberner ja kuulab eesti hünni sõjaväelise auandmisega.

Ühe sõnaga: teist sarnast tööd ei leidu meie senises memuaarliteratuuris. Lihtsa käsitusviisi ja keele poolest on see raamat igapäevale loetav ja nauditav.

19. XI. 27.

Arno Raag.

Huvitav hüpoteeside raamat soome soo muinasajast. See õige isearalik teos on mereväe-ohvitserist ajaloolase R. Dillströmi soomekeelne „Kalevala ja meri“.

See on, pärast pikka vaheaega, esimene julge (ja liigagi julge) katse tarvitada soome muinasrunosid ka ajalooliste andmete saamiseks ja nende abil soome soo muinasaja valgustamiseks. See on muidugi väga meelitatav ala, nüüd kus prof. K. Krohni uurimused on nähtavasti küllalt kindlalt osutanud, et „Kalevala“ lugudest siiski on suurem jagu ajaloolist algupära, et Väinämöinen, Lemminkäinen j. t. on teinud tegelikult oma seiklussõidud, et kalevi nimi oli ometi ülimusnimi ja kalevanpojat = kalevipojad seega mitte ainult need hiid, kelleks nad hiljemini muutunud, vaid pigemini tööpeolest valitsejad, kuningadki. Ettevaatliku teadlasena jätab prof. Krohn ometi tegemata üksikasjalikumad järeldused, sest et luuleteated siiski seks liiga kõikuvad.

Mitte nii tugev patrioot ja lennuka fantaasiaga Dillström. Ka tema toob alguses vaid hulga lisatõendeid, et „Kalevala“ runod on tõesti võinud sündida ainult mere ääres ja mitte kuskil Karjala laanes. Sõna „meri“ esineb „Kalevalas“ (mis kui valik kogu rahvarunodest muidugi võib olla mõnes asjas ka statistika ese) tervelt 202 (Kanteletaris 143) korda, jõgi 82 (Kant. 45) ja „järv“ ainult 14 (Kant. 15) korda, missugune suhe oleks Ida-Soomes olnud võimatu.

Edasi näitab ta, missugust osa ka muidu meri, laevad ja mere-sõidud „Kalevalas“ esitavad ja et kogu eeposest tungib läbi mere-õhk, kogu epos on merekuningate loodudki. Pikemalt uurides ilmasuundade ja nende nimetuste esinemist (ühtlasi leides, et neid on tuntud Muinas-Soomes 5—6 ja mitte 8, nagu hiljemini) kui ka kohanimede abil arvab ta võimalikuks anda isegi kaunis tapsa kaardi „Kalevala“ tähtsamate sündmuste reaolvasteist — Väinämöise kosjasõidust, Sammo röövimisretkest j. m. Pohjolaks, kust Sampo tagasi võideti, peab ta mitte Voionmaad — Ojamaad, nagu prof. Krohn, vaid praegustki Pohjamaad ja nimelt Kokemäe jõe ümbrust, kus veel praegu Sampu küla j. m. Kaleva sangarite eneste eluasemed määrab ta aga kohanimede ja runode kujutuse järgi praeguses Pärís-Soomes, Turu ümbruses.

Kuid selt kindlamalt põhjalt usaldab Dillström oma hüpoteesidega veel palju kaugemale. Siin on tal abiks peale muu eriti skandinaavia saagad, mille andmed eespool hangitud uuel põhjal saavad muidugi uue valgustuse. Ja tulemused sellest vaatlusest on üllatavad, kuigi seda vähem kindlasti tõestatud. Need on järgmised: Umbes 4000—2500 a. e. Kr. Soomes ja ka Skandinaavias asunud mingi algsoome-ugri hõim hakkas segunema u. 2000 a. e. Kr. lõuna poolt tuleva indogermaani „venekirve“ rahvaga ja nii moodustusid põhjagermaaniid. Sellest ääretu kaua kestnud võitlusest kahe tõu vahel on oma alguse saanud mitmed germaani müüdikujud — vallutajate juhust jumalik Odin j. t., soome-ugrilastest või jodunitest aga kujutus hiidudest, keda arvati olevat suuremad, vanemad ja targemad kui aasad, aga ka julmemad ja isegi inimesesõõjad. Viimaselegi arvamisele otsib Dillström tõepõhja, aluseks uuemad teooriad, et u. 750. a. e. Kr. on alanud Põhjas mingi „väike jää-aeg“, „fimbultalv“, kus kliima külmenemise tõttu on äärmine viletsus võinud viia igasuguste tagajärgedeni, kuna teiselt poolt kelti õitseaja algus takistas senist kultuuritootvat läbikäimist Põhjamaade ja Lõuna-Euroopa vahel.

Siis varsti peale Kr. sünni on jõudnud Läänemere äärde uued soome-ugri hõimud, praeguste soomlaste ja eestlaste esiisad, valmistatud ette juba gorodistšekultuuri piirkonnas Kesk-Venes. Kõige eelmised neist, võttes vastu kultuuri ja tõu elemente põhjagermaanielt, moodustusid varsti seks silmapaistvaks rahvaks, keda Tacitus tunneb aestui'de nime all; teised tahapoole laantesse jäänud hõimud oma primitiivsuses oleksid ta finni'd. Pea purjetasid aga soomlased Lääne-Eestist, Pärnumaalt ja Väina suust edasi ning vallutasid võideldes uued asupaigad praeguses Pärís-Soomes. Ja nende juht seejuures polégi olnud muu kui Vana Väinämöinen — sama, kellest Islandi saaga jutustab kui Fornjot'er'ist, Vanast Jodynist, arvates teda elanud umb. a. 100 p. Kr. Väinämöise teist nime — Uvantolainen — on juba Tunkelo ja Ojansuu tuletada piüdnud oandilases, nii siis Lõuna-Eesti asunikust. (Seega polégi pärís võimatu, et lõpuks too soome „laulujumal“ siiski oli peaaegu

artlane, ja Fählmannil oli päris õigus teda pärast enam kui tuhande-aastast äraolemist laulma tuua siia ja ristida tagasi Vanemuiseks!?)

Kuid see Väinämöinen, jälgib Dillström edasi, pole olnud ainus, vaid terve sugukond on kandnud sama nime, ja valitsenud nii mitu põlve. Kuni siis — taas on põhjenduseks germaani saaga koos runoga — viimase Väinämöise (nimega Ehtoo) pika koduntoleku ajal oli moodustunud tugev vastasrind, kes uueks kuningaks kuulutab väikese Kalevanpoja, nagu sellest räägib „Kalevala“ viimne laul. Siis lahkub vana valitseja ühes oma väikese pojaga, saab koduväiks kuskil Taani kuningakojas, ja too poeg pole keegi muu kui kuulus sangariloo kangelane Beowulf, kellest saaga kindlasti mainib, et ta oli joduulase, nii siis soomlase poeg. Siit, u. 500 p. Kr., algab aga Soomes (ja vist Eestiski) Kalevite ehk kylfingaaride valitsusaeg, mis ühendas enda alla Gardarik'iks kogu Läänemere idakaldad ja ulatus oma sõjakäikudega kuni Konstantinoopolini. Hiljemini alanud germaani ekspansioon, vikingiaeg, lõhkus osalt selle võimu, kuid ka siin veel tegid soomesoolased tugevasti kaasa, ja tuttavate varjaakidega koos asutatud uus Vene riik oli (Novgorodis, Valgjärvel ja Irboskis) peaasjus soome soo rahvusega.

Nii selle raamatu sisu — midagi ajaloolise uurimuse, sealsamas aga ajaloolise följetoni laadi, aga mõlemast küljest küllaltki huvitav. Ja kui sellest ei tehta liigset paraadimüra, et uinutada oleviku puuduste nägemist, miks siis mitte lubada ka autori seisukohta: „Olgu peale, et vanu saagaid meie hõimu muistsest võimust ei või kunagi tõestada päris kindlasti: niikaua kui pole tõestatud kindlasti, et nad on valed, peame neid uskuma vähemalt meie ise.“ Prof. J. J. Mikkola, raamatu esitaja, aga ütleb: „Mõnigi uurija hakkab kindlasti tegema vastuväiteid nende ühistelmade ja kujutiste vastu, aga kas nendega ühineda või ei, peab tunnustama, et need julged võtted mõjuvad äratavalt ja annavad põhjust autori väidete järgiuurimiseks, sest ei või eitada, et autor on avanud eriti huvitavaid vaatepiire.“

A. Anni.

Eesti Rahvariiete Album. Album estnischer Volkstrachten. Eesti Rahva Muuseumi väljaanne. Tartus 1927. Hind 400 marka.

Nagu kõik kehakatted, alluvad rahvariidedki moele. Mood aga on väga tuulelipulise iseloomuga kuningas; ühtelugu muutub ta meel, eriti linnades jõukamate ringkonnas, kuna ta kaugel rahvalikumise kohtadest kauemini alalhoidlikkust avaldab, viimaks ometi ametiõe eest taganedes. Mood on rahvariietele haua kaevanud, ega saa neid suuremgi harrastaja kõigist jõupingutustest hoolimata enam aujärjele upitada, kuidas ka mõnikord sellega katset tehtagu. Siiski väärivad esivanemate rahvariided meie tähelepanu, kui me neid ka enam igapäev kehakatteks ei vali; nende varal võime pilgu heita esivanemate arenemiskäiku; ühtlasi pakuvad nad meilegi ajale motiive, sündsaid kasutamiseks. Eesti Rahva Muuseum on sellepärast tänuväärt töö ära teinud Albumi väljaandmisega; selle Albumi varal võib hästi esivanemate riietusega tutvuneda, seda enam, et riided ise piltidel samasugustes värvides esinevad, millistes rahvas neid endisel ajal kandnud. Riided on piltidel kattedeks antud inimestele. Need inimesed esindavad muidugi eestlasi, aga nii mõnestki ei või tüübilist eestlast leida, ehk

küll riided Eestist pärit. Näod ei vasta alati riinetele; ka on mõni nägu liiga palju uueaegsete daamide võidetoosidega tegemist teinud. Siiski annavad pildid riidest rahuldava ülevaate.

Piltide seletusi leidub 4 lehekülge, kaks eesti ja kaks saksa keeli, sest Album soovib võõraidki rahvaid eesti rahvariiteta tutvustada. Niisuguseks otstarbeks oleks parem olnud veel maailmakeelt, inglise keelt, juurde lisada; siis oleks Albumil tee palju kaugemale maailma avatud, kui nüüd saksa keelega.

Saksakeelsete kohanimede asjus ei täida Album iga kord õiglasid nõudeid: Eesti ajal on samme astunud eestikeelseid kohanimedid maksma panna. Nii näiteks on Inglismaa ja mõne muu võõra maa atlaste uemad trükid eestikeelsete kohanimedega välja antud; post ei tunne muid nimesid, ja rahvaluule, millega etnograafia oma jagu kokku puutub, tarvitab ainult eestikeelseid nimesid. Eesti Rahvariitete Album on saksakeelses tekstis saksakeelseid nimesid eelistanud. Kuid nagu dr. O. Kallas mu tähelepanu selle peale juhtinud, puudub nimede asjus järjekindlus. Eesti keelest saksa keelde tõlkija tarvitab oma tekstis mõnikord saksakeelseid, mõnikord eestikeelseid nimesid. Nii puutume saksakeelses tekstis nimekujudega Risti, Jamaja, Haljala kokku, mis on ju eestikeelsed nimed; nende kõrval aga trükitakse Raue, St. Jürgens, Petschur, Hargel, Audern jne. Niisugune saksa- ja eestikeelsete nimede segu tekitab eksiarvamisi.

Eestikeelses tekstis ei meeldi mulle mõned sõnakujud, näiteks Jüri mees, Jüri pruut, Püha naine. Keegi võiks arvata, et pildil näha olev naine eriti püha, et pruut kellegi Jüri nimelise mehe pruut on. Asja selgituseks oleks ehk vaja olnud juurde lisada: Pruut Jüri kihelkonnast, naine Püha kihelkonnast.

Üldiselt võib ütelda, et Album oma otstarvet hästi täidab ja ta loodetavasti paljudes peredes jõululaulal naisväe südameid rõõmustab.

M. J. Eisen.

Dr. P. Johansen: Acht Bilder aus Estland 1615. Auf Veranlassung der Estl. Literär. Gesellschaft. Reval 1927, F. Wassermann.

Siin tahaks juhtida tähelepanu hiljuti ilmunud raamatukese peale tuntud balti asustus- ja agraarolude uurija, Tallinna linna arhivaari abi dr. Paul Johanseni sulest. See mõninga Põhja-Eesti linna ja lossi kultuuriloolist seisundit XVII sajandi esimesel veerandil käsitlev raamatuke sisaldab kaheksa pilti Hollandi saatkonna ühe liikme, Anton Goeteerise reisikirjeldusele lisatud joonistest. Teatavasti on esinenud Hollandi saatkond ühe vaheltsobitajana Rootsi-Vene rahuläbirääkimistel, mis lõpuks viisid Stolbova rahuni 1617. a. Selle saatkonna reisi Eestimaa osa kohta käiva kirjelduse (aastast 1615 ja 1616) tekst on juba varemalt avaldamist leidnud, kuna kõne all olevas vast-ilmunud raamatus meile esitatakse nüüd kujutisi, mis omal ajal on täienduseks lisatud reisikirjelduse trükkidele (esitrükk Haagis 1619). Et viimased suured haruldused, siis oli tänuväärt ülesanne neid jooniseid uuesti meile kättesaadavaks teha. Need pildid annavad meile vanimaid üldkujutisi Tallinna, Kolga, Toolse, Rakvere, Narva, Jaanilinna ning Narva jõe kose üle ja oma iseloomu poolest suudavad nad huvi pakkuda peale ajalooliste kitsama ringi ka arvurikkamale lugejaskonnale, sest need kujutised, mida täiendab ülevaatlilikult asjaomane selgitustekst, on huvitavad ka kunstiajaloolise huviga isikuile ning üldse meie maa mineviku olukorrast

suuremal või vähemal määral huvitatuile. — Nende kaudu ilmes-
tuvad meile mainitud Põhja-Eesti linnade mõned kaasaegsed, seni
tundmata olnud üksikjooned. Iseäranis huvitav on Toolse, selle
väikese ordukindluse kujutis, mis joonisel pea täiesti tervena
nähtaval. Ka Jaanlinna kindluse kohta toovad pildid uusi jooni
esile. — Pildid on trükitehniliselt hästi õnnestunud ja selgitus-
tekstis nende juurde kohtame olulisi andmeid. — On käesoleva
kirjutaja arvates vaid küsitav, kas kõikide nende piltide iga võiks
määrata 1615. aastasse. Eriti küsitav on see Rakvere piltkujutise
suhtes; teame ju, et saatkonna reisutee siit läbi ei läinud ja pilt
ilmutati reisikirjelduses vaid sel põhjusel, et saatkonna juhile,
vabahärra Reinh. v. Brederodele, tema läbirääkimistel ülesnäi-
datud teenete eest Rootsi riigile, doneeriti Rakvere maa-ala, kuid
see sündis juba pärast saatkonna viibimist Eestimaal (ta minekul
rahuläbirääkimistele ja sealt tagasi pöördumisel).

Käesoleva raamatukesega on rikastatud meie ajalooliste pil-
tide kogu huvitava albumiga. Sarnased albumid, mis Balti aja-
loolises kirjanduses varemaltki tuntud, tohiksid õigustatud olla
muude tõsisemate ja erilisemate ajalooliste uurimuste kõrval.
Sellepärast oleks soovitav, et edaspidigi püütaks, enam eesti
initsiatiivil juba, koguda igasuguseid haruldasemaid ajaloolisi
pilte ning kujutisi, samuti ülesvõtteid endisaega iseloomustavatest
ehitistest ja asjadest, et neid teaduslikult koostatuna ja komment-
teerituna välja anda. See suurendaks kahtlemata ajaloolist huvi
ka laiemais ringkonnis. Sääraste pildikogude väljaandmisel tule-
vad meelde nii mitmedki haruldased ja huvitavad vaskuurendid,
kaardid, plaanid ja muud joonised lahtiste lehtedena või täien-
dustena mõne vana, teadusliku väärtusega käsikirja juures nii
meie kohalikkudes kui ka mõnedes välismaa raamatukogudes ja
arhiivides.

O. Liiv.

Mõned märkused hr. Joh. Schwalbe kriitika puhul minu Inglis-Eesti sõnaraamatu suhtes.

Hr. Schwalbe on püüdnud oma tööd asjatundlikult teha ja ma
võin talle selles suhtes, niipalju kui see heatahtlikult on sündinud,
ainult tänu ütelda.

Arvustajal on õigus nõuda, et töö oleks kõigiti korralik ja
vigadeta.

Aga kui tähele panna, et töö on tehtud koormava ametitöö kõr-
val, et raamat on viis aastat trükis olnud, et eesti terminoloogiasse
on eriti viimasel ajal, mil suur osa raamatust juba valmis oli, roh-
kesti uuendusi toodud, et ladujad ei oska inglise keelt, foneetika-
märkidest muidugi kõnelemata, siis tohiks ka sellest leida osa peh-
mendavaid ja vabandavaid põhjusi.

Nii leidub raamatus, eriti foneetika tekstis, vigu, mida ei ole
korrektuuris, põhjusel, et märkide väljalangemisel neile vale asend
on antud — nii häälikute tabelis.

Loomulikult pean autorina vastutama kõigi puuduste ja vää-
ratuste eest, mis raamatus leida, nii ka jabura vea eest, kus sõna
tugipink ja laenupank on vahetatud, mis arvustajale erimärkuseks
põhjust annab. Nimetatud märkuse puhul olen siin sunnitud ütlema,
et kõnesolev sõna „settee“ on mulle isiklikult väga hästi tuntud (seda

enam, et ma Inglismaal elades seda korduvalt praktikas olen tarvitanud).

Üldiselt pean tähendama, et sõnastik on ikkagi niisugune raamat, mis täiuse ja täpsuse suhtes alati midagi soovida jätab, ja kui seda juba paremate võõrakeelsete sõnaraamatute suhtes, mis mitmes trükkis ilmunud (olen tarvitanud allikaid, mis 8 aasta eest, kui tööga algasin, päris uued olid, muu seas Langenscheidt'i 8. trükki), mis siis ütelda minu tööst, mille valmimine on seotud olnud nii mitme erakordse raskusega.

Lähemal ajal ilmuvad trükivead eralehena.

H. Pöhl.

Olaf Roodi „Kaarli ja tundmatu“ arvustuse asjus.

„Postimehes“ nr. 341 s. a. toodud märkuse kohta, kus räägitakse minu poolt „Eesti Kirjanduses“ nr. 11 s. a. ilmunud arvustuse suhtes selliseid sõnu, nagu oleksin mina raamatu arvele kirjutanud mingisuguseid olukordi, mida raamatus eneses olemaski pole — lubatagu seletada järgmist.

O. Roodi raamatu „Kaarli ja tundmatu“ arvustuses, kus juttu mõisamanikest Talodest, on eksikombel mõisarentnikke nimetatud mõisamanikeks. Kuid säherdune äravahetamine on seletatav raamatu lõpu pool esinevate kirjeldustega, kus Talosid lastakse paista nii rikkalikes olukorras, et sõna „rentniku“ ja „omaniku“ vahel vahetegemise mõiste tumedaks muutub. Ning säärasel juhul siis polegi see mõtteliselt kuigi ebatäpne.

Teiseks, lausega: „Rood tahab olla poliitiliselt suurतालunikkude, n. n. „hallparunite“ ülistaja“ — pole mõeldud härra Roodi isiklikult ega autori ilmavaadet (nagu raamatu kommentaaridest näha) — vaid teatavalt ta raamatu tegelasi, kel näib olevat sarnane meelsus ja seisukoht ning kes seda eredalt väljendades ka raamatule paiguti sellemailgulise tendentsi annavad.

Täitsa aluseta oleks seepärast sellise puht-termiinilise mitmetimõistmise pärast arvustust kui niisugust nimetada sääraseks, mille ilmumine nii auväärt kuukirjas kui „Eesti Kirjandus“ oleks kuidagi imeelik. Sellevastu, arvustus kui niisugune tundub igati õigustatuna ja oma koha väärilisena.

R. Sirge.

Lisandusi, täiendusi ja õiendusi mõnede kirjutiste kohta „Eesti Kirjanduses“ a. 1925, 1926 ja 1927. 4

VIII.

Ungarist

avaldas A. Laheste „Eesti Kirjanduses“ 1926, nr. 7—8 tähelepanndava kirjutise meie kauge hõimrahvaga tutvustamiseks. See on väga tänuväärt tegu, sest igatahes tuleb meil Ungariga edaspidi rohkem kokku puutumist, milleks on vaja seda maad paremini tundma saada kui senini.

Kuid kirjutise ajaloolises osas leiduvad mõned vääratused, mida vaja kohendada, et ei tuleks võõritimõistmist nendel, kes selle peale toetuvad. Kõige pealt olgu mainitud, et tõsises teaduslikus töös ei tohiks aset olla niisugustel vastukoostel, kui leiduvad lk. 345, kus öeldakse, et Ungaris „türklased ei olnud siiski nii kurjad“, ning mõni rida allpool otse vastandlikult: „kõige kurvem pilt oli türklaste okupeeritud maal“, kus valitses „täitsa kõlbmata võim, mis alati valmis oli hävitama ja rahvast häbistama“.

Ungari kultuuri arenemisest kõneldes on autoril jäänud tähele panna üks eriline joon, millel aga on olnud kogu asjaolu kohta rohke mõju, nii et tarviliseks arvan seda siin esitada. Ungari oli ainuke maa Euroopas, mis pidas kinni kõige kauemini keskajal läänemaadel üldiselt maksvusel olnud ladinakeelsest kultuurist. See keel püsis Ungaris veel 18. aastasajal ametliku keelena, mida tarvitati riigipäeval, kohtutes, koolides ja ka kirjanduses, kus ta jõudis sel ajal oma hiilgetipuni. Ka Ungari esimesed ajalehed (a. 1705 peale) ilmusid ladina keeles; Ungari oma keelne ajakirjandus tekkis alles a. 1781 (nii 15 aastat hiljemini, kui eesti keeles tärkas esimene ajaleheidu) ning seegi oli alguses nõrk. Kirjeldatud asjaolu oli muidugi ühelt poolt varjuküljeks, kuna see takistas rahvakeelse kirjanduse tõusu, ikkagi oli selles juba varemini saavutatud tähtsaid tagajärgi, kuna juba a. 1473 trükiti esimene ungarikeelne raamat ja a. 1653 ilmus ungari keeles isegi teadusteraamat — entsüklopeedia. Selle tõttu hoiti aga Ungarist enam eemale ka tema iseolule hädahohtlik saksa keele ülivõim, nii et 19. aastasaja alul, kui ladina keel kõrvaldati, võis kohe rahvakeel saada ameti-, kooli- ja kohtukeeleks ning ta kirjandus paisuda kiliret „ikka ja ikka suuremaks ja avaramaks“, nagu öeldud lk. 347.

Asjalisi vääratusi autori antud teadetes öiendan järgnevad.

1. Autori ütluse puhul „üleshässitatud mässavatest rahvastest“ (lk. 349) on küll vaja arvesse võtta, et teiselt poolt siis otse ungarlastele ette heideti „üleshässitamist ja mässu“ valitsuse vastu. Ungari „võõrasrahvad“ võtsid endale sama õiguse oma d e huvide tagaajamiseks kui madjarid ja tarvitasid samu abinõusid, küsimata senisest autoriteedist, saades nii „mässajateks“. Ja Ungari vabadusvõitluses tehti igatahes raske viga sellega, et juht Kossuth edevalt Habsburgi valitsejasoo Ungari troonilt lahti kuulutamisega katkestas iga kokkuleppe-võimaluse, nii et vahekorra otsustas mõök — Ungari õnnetuseks.

2. Ungari astumisel maailmasõtta oli igatahes ta osa suurem kui ainult „truul liitlasel“ (lk. 351), sest seda nõudsid otse ka Ungari eluhuvid. Autor ise ütleb ju ka, et sõja süttimisele viis „kõik-slaavluse ning Vene tsaari maad ahnitseva politika“, sest sõja lahtipuhkemise väline põhjus — troonipärija Franz Ferdinandi surmamine — oli „kõige pealt slaavluse huviga seotud“. Mida sõjaga kätte saada taheti, selgus ju täiel sõja kaotuse järel: Ungari jaotamist. Muidugi polnud Ungaril mingit tarvidust „oma maa-ala suurendamiseks“, aga tal oli eluküsimuseks oma senist maa-ala kaitsta, mida endale ihkasid Venemaa, Rumeenia ja Serbia; selle sihi terav ots oli otse sihitud piiriäärse Ungari pihta, kuna Austria enam ta taga seisis.

3. Et ka „tuli Austria ja kiskus Ungarist tüki välja“ (lk. 351), on eksiteele viiv ütlus. Austria oli ju (ühes Ungariga) sõja järel täitsa purustatud ning põhjani alandatud — temal ei olnud nii võimu midagi „kiskuda“. Vaid Ungari lääneosa, Burgenlandi, Austriale andmine oli liiduriikide „ülema nõukogu“ politika viil, millega taheti Ungarit õieti nõrgendada ja kahjutuks teha, Austriat aga — keelelt enam midagi kaarta polnud — vähe meelitada, temale näidates heatahtlust.

Saagu nendest märkustest.

H. Prants.

On aeg F. R. Faehlmann'i mälestust jäädvustada!

Kuna 1929. a. sada kolmkümmend aastat möödub dr. med. F. R. Faehlmann'i sünnipäevast, on kavatsus tõusnud tema mälestuse jäädvustamiseks tema haud Tartu Jaani kirikuaias korda seada ja mälestussammas püstitada Tartu Toomimäel.

Kavatsuse täidesaatmiseks on moodustatud Tartu Eesti Arstide Seltsi ja Eesti Kirjanduse Seltsi poolt ühine Korraldav Komitee, mille liikmeiks on: kirjanik K. E. Sõöt (esimees), prof. A. Lüüs ja maakonna-arst dr. E. Lukk (abid), prof. S. Talvik (laekahoidja), raamatukaupmees J. Raudsepp ja prof. A. Saareste (abid) ja sekretäriks koopteeritud dr. med. R. Villems.

Kavatsuse autoriteetlikuks toetamiseks ja ettevõetava korjanduse edukaks levituseks on palutud Au- ehk Üldkomisjoni liik-



Dr. med. F. R. Faehlmann.

meiks meie vabariigi juhtivaid tegelasi, meie haridusliikude ja ühiskondliikude keskkoonduste esindajaid, kellest oma lahkelt nõusolekut osavõtteks on avaldanud: Riigikogu esimees K. Einbund ja I abiesimees M. Martna, Riigikohtu esimees K. Parts, Ülikooli rektor prof. H. Koppel, Üliõpilaskonna esimees R. Janno, piiskopp J. Kukk, metropoliit Aleksander, Tervis- hoiu- ning Hoolekande direktor dr. A. Mõttus, Eesti Haridus- liidu esimehena „Postimehe“ peatoimetaja J. Tõnisson, Eesti Rahva Muuseumi esimees prof. M. J. Eisen, Linnade Liidu esin- dajana Tartu linnapea K. Luik, Eesti Naisorganisatsioonide Liidu esindajana proua A. Paldrock, Eesti Õpetajate Liidu esimees E. Martinson, K. Päts, kindral J. Laidoner, Tartu „Va-

nemuse", Tallinna „Estoonia“, Maaomavalitsuste Liidu ja E. Aja-
kirjanikkude Liidu esindajad ja Kunstiühingu „Pallas'e“ esinda-
jana kujur J. Melnik.

*

Friedrich Robert Faehlmann, XIX sajandi 40-date
aastate tähtsam eesti kirjamees, andekas arst ja esimene eesti
soost Tartu ülikooli õppejõud, on sündinud 1799. a. alul Koeru
kih. Hao mõisa opmani pojana. Tema isa oli juba priimees, noo-
res eas isegi välismail käinud. F. R. Faehlmann hakkas varakult
õpetust saama: esiteks Liigvalla mõisas Wenzel'i juures, siis Rak-
vere alg- ja kreiskoolis, selle järel Tartu gümnaasiumis ja üli-
koolis. Teated Tartu ajajärgust kõnelevad ta võitlusest majan-
dusliku kitsikusega, haruldasest hoolsusest, huvist kirjanduse, eriti
klassilise vastu ja aukartust-äratavast tahtejõust. Ülikoolis, kuhu
ta 1818. a. oli astunud arstiteaduskonda, harrastas ta õpinguid
suure agaruse ja põhjalikkusega, nii et professorid teda eristasid
varssi kui oma tähelepandavamast õpilast. Nii lausus talle kord
prof. Erdmann, temalt ühe haige tõve kirjeldust saades, tule-
vikku ennustavalt: „Härra Faehlmann, teist saab suur arst!“
Aga erialast polnud veel kaugeltki küllalt ta suurele ja kõikjale
tungivale teadmishimule; ta harrastas ka filosoofiat, esteetikat,
poetikat, kirjanduslugu, eriti võrdlevat keeleteadust ja isegi usu-
teadust. Ülikooli ajal kujunes nähtavasti kindlaks ka F-i kui
vabamõtleja ilmavaade, olenedes ta kinnisest ja karmi enesekas-
vatusega djstsipliinitud iseloomust, kehvast sotsiaalsest seisundist
ja ajajärgu värskest ideestikust.

Ühtlasi on sel ajajärgul F-sse mõjunud ka teatava sotsiaalse
ja rahvusliku vabaduse ideed, mis Prantsus- ja Saksamaalt tulles
meilgi 1820. a. ümber oma tipule jõudsid (talurahva isikuvaba-
dus, Rosenplänter'i, Luce, Oldekop'i, eriti O. V. Masing'i jt. esto-
fiilsus): Huvi rahvaluule vastu oli ta juba ennemini tundnud ja
suvel Haolt rahva seas poolsalaja seda otsimas käinud. See har-
rustus viis ta peagi ühte Kreutzwald'iga, kui see tuli 1826. a.
alul Peterburist Tartu ülikooli. Tekkis juba mingi noorte esto-
fiilide rühmitus.

Eriala võtab F-lt ikka enam ja enam aega ja tööjõudu. Prof.
Erdmann soovib Tartust lahkudes teda oma järeletulijaks ja
jätab ka oma haiged tema hoole alla. F-i arstlik tegevus on kas-
vanud juba ülikooli-aastail õige suureks, kuna ta vaesemaid hin-
nata arstis. A. 1827 õiendab ta hiilgavalt ülikooli lõpueksamit ja
kaitseb sama aasta lõpul ladina keeles oma doktori-väitekirja:
„Täheldusi varjatud põletikest“. Varsis on ta kõige otsitavam ja
suurema praktikaga arst Tartus. Ülikooli poolt avaldatakse mitu
korda soovi, et F. mõnele õppetoolile valmistuks. 1837 kutsutakse
teda Kaasani ülikooli kohtuliku arstiteaduse korralisele professu-
rile. F. keeldub kõigest, vaba arstikutset paremaks pidades.

Aastal 1833 kirjutab Faehlmann Kreutzwald'ile uue estofiil-
suse-keskkoha loomise vajadusest. Kuid alles 1838 teostub F.
eestvõttel see soov „Õpetatud Eesti Seltsi“ kujul, kui on
kogunenud Tartu teisigi eesti keele, rahvaluule ja rahvahariduse
harrastajaid. Igal aastal on Faehlmann'il Õp. E. S-is mõned
ettekanded, kõigis Seltsi toimetustes leidub tema töid. A. 1842
saab ta ülikoolis eesti keele lektoriks ja 1843 Õp. E. Seltsi esi-
meheks, missugusel kohal ta püsib kuni surmani.

Peale muu loeb ta veel 1843—1845 ülikoolis vakantseks jäänud farmakologia-õppetooli asetäitjana 5 semestri vältel farmakoloogiast, dieteetikast ja retseptuuri.

Kuid emalt päritud eelsoodumus rinnahaiguseks annab Faehlmann'il end juba 1830. a. saadik korduvalt tunda. Ülekoormatuse tagajärjel muutusid haiguseperioodid sagedamaks ja kardetavamaks. Ta viimased eluaastad näivad olevat üks ainus kirglik võitlus raugeva tervise ja ikka suurema tööhimu ning tahtejõu vahel. Rõugete- ja kõhutõve- ja taud 1846. a. sügissuvel kitsuvad teda aeg-ajalt jälle end võitluseks pingutama, nii et tal vara hommikust hilja ööni tuli jalul olla, käes päevas 100—125 haige juures (epideemiabarakke seekord veel ei tuntud). Oma rikkaid sellest taudist saadud teadumusi esitas ta hiljemini saksa-keelses teoses: „Kõhutõve- ja taud Tartus sügisel 1846“, mis laialdast tähelepanu leidis mitte ainult kodumaal, vaid ka välismaade arsti-teaduslikus kirjanduses. — Viimase hoobi andis Faehlmann'ile aga koolerataud Tartus a. 1848. Oma halatsemisvääriiselt nõrga tervise peale vaatamata ei saanud ta siis 4 nädala vältel mitte kordagi rõivaist lahti ega voodisse, vaid oma paar öösist puhkusetundi saatis ta mööda tukkudes sohval. Siingi oli tal ravimisel õnne, peale selle kui ta koolerasurnute lahangu teel omale selgust oli muretsenud selle senini Tartus tundmata haiguse iseloomu kohta ja nii omale loonud juhtnöörid ka selle otstarbekohase ravimise suhtes. Tema põhimõte oli: esimeste, varakute haigustunnuste ilmudes kohe energiliselt ravimisele asuda. „Parem 10 korda asjata kutsutult minna haige juurde, kui üks kord liiga hilja,“ oli Faehlmann'i põhimõte. — Nüüdsest peale läks Faehlmann'i tervis kiiresti kaole, kuigi ta ise veel suuri välismaareisi kavatsusi tegi, tiisikusehaigele omase optimismiga ennast pettes oma meeleheitliku seisundi üle. Ööl vastu 10./22. aprilli 1850. a. tuli surm kopsu verejooksu tagajärjel.

Tartu elanikkude, eriti vaesema kihi, s. o. eestlaste seas mälestati Faehlmann'i kaua kui kõige vastutulelikumat, hoolsat ja kohusetruud arsti ning haruldast ohvrimeelset isikut, lähemate tuttavate seas kui suurt loodusearmastajat, kuigi kinnist, vahel karmi ja mõndapidi ekstsentrilist, aga siiski ikka elavat ja oma tiseda huumoriga lõbusat seltskonna-inimest. Eesti arstikond mäletab teda kui esimest eesti soost arsti-õpetlast ja ülikooliõpetajat, samuti ka kui eeskujulikku, ennast-ohverdavat, eetilisel kristallpuhast tegelikku arsti ja suurejoonelist vaimukat arsti-mõtletajat, kelle poole tema noorengi sõber F. R. Kreutzwald ikka üles vaatas kui õpetaja ning juhi poole ja kellel oma vaimlise laadi poolest oli üllatavalt palju sarnasust hiljuti surnud dr. med. J. Luigaga.

Mis aga kogu Eesti kultuurilugu Faehlmann'i kui XIX sajandi esimese poole kõige mõjukamat eestlast kohustab mälestama, see on tema kirjatööd ja neis kui ka isiklikus elus avaldatud vaated. Eriti viimaseid peab ülitähtsaks hindama, sest et suurel määral just neist on olenenud kogu pärastise ärkamisaja ilme. Faehlmann'i sotsiaalseil vaateil põhjenev äge protest mõisnikkude kurnamispoliitika vastu ja üllatavalt julge talupoegade kaitsmine (millest tunnistab eriti tema käsikirjalisel jäädvustatud tüli parun Nolckeniga a. 1842) jätkub alles C. R. Jakobson'i tegevuses 30 a. hiljemini. Just temalt enam kui üheltki teiselt on pärit see eesti keele, mütoloogia ja rahvaluule aukohale tõst-

mine ning nende väärtuste hindamine, mis kogu ärkamisaja rahvuslusele nii iseloomustav. Kõige selle tähtsama saaduse ja ühtlasi ärkamisaja peamise iidoli ning julgustaja, „Kalevipoja“ eepose mõtte algatus ning kontseptsioon on samuti Faehlmann'ilt ja kogu eepose sündmustik ning põhilaad kannab suurel määral tema vaimu ilmet. Ja kes ei tunneks tema rahvasuust kuulnud ainete varal kirjutatud luuletooteid, mis on sisult ja kujult niivõrt tabavad, et nad äratasid suurt vaimustust nii oma- kui välismaises lugejaskonnas. Nendest olgu siin nimetatud „Koit ja Hämarik“, „Emajõe sündimislugu“, „Vanemuise laul“, „Keelte keetmine“ j. t. Neid ter- vitati kui eesti kirjanduse esimesi kunstitöid, nad tõstsid lugu- pidamist eestlastest suuresti ja kihutasid seega estofiile veel hoog- samale rahvaluule harrastusele ja eepose loomise püüdeile.

Faehlmann'i eesti keeles kirjutatud kirjanduse moodustavad mõned hästi kordaläinud luuletused ja praegugi veel huviga loe- tavad humoristlikud õpetlikud visted, peale selle ka paar arsti- teaduslikku kirjutist. Kõigis neis tõis tarvitatud eesti keel on tolle aja kohta haruldaselt hea. F-i teene keele alal on, et ta esimese päriseestlasena eesti keele grammatika alal põhjalikumalt teotses ning seega seal mitmed eksitused parandas, mis lihtsalt keele mitteoskamisest olid juhtunud.

L õ p p - k o k k u v õ t t e s võime F. R. Faehlmann'i pea- jooneliselt iseloomustada järgmiselt:

- 1) Suureandeline, laialt tegelev arst.
- 2) Esimene eesti soost ülikooli-õppejõud eesti keele ja arsti- teaduse alal.
- 3) Mõjukas kirjanik ja keeleteurija.
- 4) Estofiilsusemõtte elustaja eesti keele, rahvaluule ja rahva- hariduse harrastajate seas.
- 5) Julge protestiavaldaja rahva kurnamispolitika vastu.

F. R. Faehlmann'i teeneid meelde tuletades peame imestama, et tema haud kuni viimase ajani on mattunud unustusse ja hoo- letusse, kuna meie kõikide aukohus oleks oma suure suguvenna vastu vähemalt nüüd, meie iseseisvuse loidikul, tema mälestuse jäädvustamise eest hoolitseda.

Ettevõtte hea ja rutulise kordamineku tagatiseks on rahva elav ja laiaulatuslik osavõte mainitud otstarbeks korraldatud rah- lalisest korjandusest, mille korjanduslehed koos selle üleskutsega laiaili lähevad. Et korjanduslehtede arv piiratud (ainult 300), siis julgeme loota, et iga üksik korjaja töötab kaasa seda suu- rema innuga meie ühise aukohuse teostamisele.

Annetusi palutakse toimetada Korraldava Komitee laekahoid- jate kätte: prof. S. Talvik, Tartu, Vana Anatoomikum, ja raamatukaupmees J. Raudsepp, Tartu, Küüni tän. nr. 1. Peale selle võib aga summasid ka sisse maksta otseteed F. R. „Faehlmann'i mälestuse jäädvustamise fondi“, Tartu I Laenu- ja Hoiuühisuses — jooksev arve nr. 681/I.

Korraldav Komitee: E. Lukk, A. Lüüs, J. Raudsepp,
A. Saareste, K. E. Sööt, S.
Talvik ja R. Villems.

Revisjonikomisjon: K. Parts, H. Silbermann ja
A. Pobol.